

ADATOK A LÁNCVERSEK SZÁMSZIMBOLIKÁJÁHOZ

(A KATEKIZMUSI ÉNEK, KÁNAI MENYEGZŐ, ÓRAHIRDETÉS STB.)

A.

Az első részben a láncversekkel és rokon műfajjal kapcsolatos történeti relációkat, valamint ezek interetnikus vonatkozásait tárgyaljuk. A láncversek, a mesék, a történetek, a játékok a népköltés ősi poétikai elemeit mutatják, amelyekhez kapcsolódik a számok szimbolikus jelentésének kezdetleges kifejezése. Fejtegetésünk során rámutatunk e témacsoport vallásos és világi vonatkozásaira és sokféle műfaj kapcsolataira is.

A láncversek (énekek), s egyéb műfajok memoralizáló-nevelő hatását már évezredek óta felismerték az emberek. Különösen a vallásos tézisek, alapvető hittételek, bizonyos ritusok, varázslások szolgálatában volt jelentőségük, és a pontos tudást voltak hivatva beszütykolni, valamint a számok, szövegek erejét, hatását biztosították.

Scheiber Sándor¹ professzor úr írja: „Már az ó-ind (páli)² és a közép-iráni (pehlevi)³ vallásos irodalom is ismeri” éppúgy, mint a magyar és más nyelvű gyermekmondókák, az óegyiptomi varázsversenek, a magyar, horvát stb. ráolvasások is; a „keresztény egyházban pedig Eucherius lyoni püspök az elindítója, aki 499 körül írt *Formulae spiritualis intelligentiae* c. művének XI. fejezetében – *De numeris* – a számszimbolikát óriási ugrásokkal 1–1000-ig viszi fel” – írja ismét Scheiber Sándor, többek között Migne-t idézve.⁴

A fenti megállapításokat ölelte és utána is minden kutató helyénvalónak, vallástörténeti, irodalomtörténeti szempontból igazoltnak tekintik.

Szerény gyűjtő-kutató munkánk a fentiekkel összhangban némi bizonyítással igyekszik hozzájárulni a már sokszor tárgyalt témakör megvilágításához, egyes résztémák pontosításához. Dolgozatunk mondanivalójának egyik alapvető lényege abban – a keleti vallásgyakorlatban is megtalálható – láncolatlan költészeti formában gyökerezik, amelynek egyik keresztényi vetülete, rokona az úgynevezett Katekizmusi ének. A ku-

tatás ezt arra alapozza, hogy mind a zsidó, mind a mohamedán és más vallásokban religiózus indíttatású egyéb műfajokban megtalálták a mi énekünkkel rokonvadású, helyenként azonos szövegeket (legendák, mesék, történetek stb.). Sőt: ezen énektípus nyomán keletkezett paródiák, tréfás játékok is több példányban kerültek elő egész Euráziában.

A fentiekkel kapcsolatosan Heller Bernát,⁵ a téma jó ismerője, Berze Nagy⁶ egyik tanulmánya bizonyos részleteit igazítva, kiegészítve hivatkozik Bolte⁷ és Taylor⁸ nyomán az említett ének más műfajokra tett hatására, formáló szerepére (pl. Jakab, A kakas és jérce, A kóró és a kismadár mesék). Továbbá, többed magával írja, hogy e téma nyomán számtalan szóalkalmazásforma (kártyajáték stb.) is kialakult. Ezeket Gogol, Lessing, Mórá, Mikszáth műveiben is – mint feldolgozott elemeket – megtalálták kultúrhistorikusaink: György Lajos, Juhász Miklós, Beke Ödön, Rubinyi Mózses, Schöpflin Aladár, Szigetvári Iván, Gálos Dezső, Martti Haavio, Taylor – írja Scheiber Sándor.

Nem feladatunk a történeti teljes áttekintés, de feltétlen említést kell tennünk néhány magyar kutató tevékenységéről, akik a mi problémáink megoldásának is úttörői voltak. Segítségükkel bizonyos összevetést tehetünk az általam meglelt énekek-szövegek értékelésében.

Mint a címből is kitetszik, dolgozatomban a Katekizmusi énekről, a Kánai menyegzőről, az Órahirdetésről lesz szó elsősorban, de érinteni fogom a témánkkal rokon egyéb láncversek, játékok, imák, köszöntők és más műfajok rokonvadásait is. Ennek egyik fő oka az, hogy az említettek legtöbbjét azonos körülmények között, illetve funkcióban találhatjuk meg; legtöbbször a szakrális társulatok összejövelein, vagy lakodalmakban stb.

A Katekizmusi ének első kottás-szöveges változatát Náray⁹ énekgyűjteményében találjuk meg. Ennek az éneknek elemzése szempontjából érdemei vannak Se-

1. SCHEIBER S.: Mikszáth Kálmán és a keleti folklore 1940.
2. TAYLOR: Hwb. d. dt. Märchens II., 172. In: Scheiber. I. m.: 10.
3. HELLER, B.: IMIT Évkönyv 1938., 41. In: Scheiber. I. m.: 10. és Heller B.: *Echod mi jaudea* és a Katekizmusi ének III. fejezet. (Külön lenyomat, 1938.)
4. MIGNE: *Patrologiae Cursus Completus*. S. Prima L. 769–772. és A. Scheiber: *Texte aus der Geni:a* 1973., 321–324. (Acta Or. Hung. 1973.)

5. Ethn. 1940., 250–252. (Heller B.: Még néhány szó a Katekizmusi énekről.)
6. Ethn. 1939., 111–134. (Berez Nagy J.: A Katekizmusi ének és a néphagyomány számszimbolikája.)
7. BOLTE: *Eine geistliche Auslegung des Kartenspiels* XI. 1901., 376–406., és u. ö. 1903., 84–88.
8. TAYLOR: *Echod mi jodea*. Hwd. d. dt. M. II., 171–179.
9. NÁRAY GY.: *Lyra coelestis. Tyrnaviae. MDCXCV.*, 6–8. (Cantio pro pueris quandam quasi Catechesim in se coplectens.)

bestyén Gyulának, Volly Istvánnak,¹⁰ Viski Károlynak, Bálint Sándornak,¹¹ Domokos Pál Péternek stb.

Értekes gyűjtemény-anyagot találtunk a Magyar Népzene Tára III/A kötetében.¹² Ki kell még hangsúlyoznunk Berze Nagy János, Manga János alapos kutatásait is.

A magyar kutatás kissé megkésett ténykedése előtt említést kell tennünk Wagenseil¹³ érdemeiről, aki már 1699-ben tudatos vizsgálója volt a számversek, s azok mellékhatásai funkcióinak; így talált rá egy müncheni ivónótára, illetőleg annak a Katekizmusi ének analógiájára készült latin nyelvű változatára. Ennek strófái szinte azonosak a magyar szövegekével, de hasonlítanak a zsidó pészah ünnepek széder esti kérdő-felelő katekizáló szövegekhez, s a Gödölye-történethez. Ime néhány sor a latin nyelvű szövegből:

O lector Lectorum dic mihi quod est unum?
Unus est Oeconomus qui regnat Culina.
O lector Lectorum dic mihi quae sunt duo?
Duae tabulae Mosis, Unus est Oeconomus . . . etc.
O lector Lectorum . . . etc.
Tres Patriarchae, Duae tabulae Mosis . . . stb. –

szinte azonosan folytatódik tovább, mint magyar énekeink visszafelé számláló szövegei.

Heller Bernát a fenti szövegek szinte pontos megfelelőjéről tesz említést egy tréfás „konyha-vers” kapcsán idézve ismét Wagenseilt.¹⁴

Ha megfigyeljük a különböző nyelvű és sokfajta anyagot, azt tapasztaljuk, hogy mindegyikre jellemző strukturális sajátosság a visszafelé történő számlálás: a kérdésre adandó válasz mindig visszatér a legfőbb tézist jelentő Egy-ig. A zsidó számsor legtöbbször 1–13-ig tart, míg a magyarban tizenkettő szerepel. Ennek a témának nemcsak héber és keresztény változatairól tudunk, de a külföldi kutatás elének tárja a mohamedán, arab–perzsa, hindosztáni és más keleti nyelvekben megjelent olyan történeteket is, amelyekben a számmisztika valamilyen formában szerepel.^{15–16}

A keleti anyagban rendszerint a Próféta valamelyik térítője javára dől el a vita (kérdés-felelet során), amit a más vallás(ok) képviselőivel folytat pl. a térítő sejk. Egy öreg szerzetes felteszi a kérdést Ibn Jazid al-Busz-tami sejknek, s ha tud rá válaszolni, mindnyájan átérnek az igaz hitre. Mi az egy? – válasz: Allah. Mi a kettő? – válasz: nappal és éj, vagy Ádám, Éva. Mi a három? . . . stb., egészen 14-ig megy a kérdés-vita. A térítő sejk győz, és mind az ezer szerzetes áttér az „igaz hitre”.¹⁷ E fölemlített problémák szoros összefüggésben vannak a mi anyagainkkal is. Egy rövid ta-

nulmány keretében nem ismertethetünk minden kérdést, s nem is faladata dolgozatunknak. Egyfajta özszegezést azonban célul tűztünk ki: a történeti rövid áttekintés után a magyar kutatás eddigi eredményeinek lényegét összefogva szövegfolklorisztikai szempontból néhány új rész kérdésre irányítani a figyelmet; míg a másik, hogy bemutassuk a Somogyban ez ideig ritkaságszámba menő énekeinket, s egyéb szövegféleségeinket.

Ennek a sok nyelvű, sokrétű, formailag és műfajilag is sokféle anyagnak egyik fő oka éppen az, hogy a számok láncolatának uralma átfogva a számversek, mesék, történetek, játékok stb. anyagát, átkerültek a nép folklorizációs kohójába, ahol sajátos karaktert öltöttek, és fejtették ki a célszerűségnek megfelelő funkciójukat. Nem akarjuk, nem is tudnók egyelőre minden énektípusunkat genetikai pontossággal behatárolni, egyiknek a másiktól való származását minden esetben pontosítani. Megelégszünk azzal, hogy a tudományos vizsgálódások néhány közérdekű kérdését újabb reflektorfénybe állítsuk, és szerény gyűjtő-kutató munkánk eredményeivel összevessük.

Itt teszünk említést a nem magyar nyelvű Katekizmusi ének-féle Buda környéki „sváb” változatáról, amit érdemes lesz összevetni a latin, de főleg a somogyi magyar szövegekkel. Ekként idézzük az Aus dem Munde der Ofner Schwaben címen közzétett, gyermekjátékkal induló versecskéből az 5. strófától kezdve a lenti szöveget, mely a magyar énekeink legtöbb szakával megegyezik (von Frau Josefine Fináczy alapján):¹⁸

Guter Freund ich frage dich,
Sag mir, was ist eins?
Eins und eins ist Gott der Herr,
Der da lebt und der da schwebt
Am Himmel und auf Erden.
Guter Freund ich frage dich,
Sag mir, was ist zwei?
Zwei Tafel Moses,
Eins und eins ist Gott der Herr. usw.
Guter Freund ich frage dich,
Sag mir, was ist drei?
Drei Patriarchen,
Zwei Tafel Moses, Eins und eins . . . usw.
Guter Freund . . . stb.
Sag mir, was ist vier?
Vier Evangelisten . . . stb.
Fünf Gebote der Kirche . . . stb.
Sechs steinerne Wasserkrug,
die der Herr hat angefüllt,
zu Kanaa in Galilea . . . stb.

10. Ethn.–Népélet 1937., 465–468. (Volly I.: Katekizmusi ének.)

11. BÁLINT S.: Népünk ünnepei 1938., 71–72.

12. MNT III/A 1955., 561–585.

13. WAGENSEIL, J. C.: Belehrung der Jüdisch – Teutschen Red – und Schreibart Koenigsberg. MDCXCIX., 97.

14. HELLER: I. m. 38.

15. PIJPER, G. F.: Het boek der duizend vragen Leiden. 1924. In: Scheiber: i. m.

16. Van RONKE, S.: Malay Tales about conversion of Jews and Shristians to Muhammedanism. Acta Or. X. 1931., 62–66. In: Scheiber: i. m.

17. SCHEIBER: I. m. 322.

18. Ethn. Mitteilungen aus Ung. VI–VIII. Heft. 1891/92., 189., és Heller: i. m. 33.

Sieben sieben Sakramenten.
Acht Seligkeiten.
Neun Chöre der Engel.
Zehn Gebote Gottes.
Elftausend Jungfrauen
Zwölf Eigenschaften . . .

Sajnos, semmiféle megjegyzést nem találtam a német szöveg közlése során. Az éneket megelőző más típusú gyermekjátékot most mellőzzük, mivel nem tartozik szorosan a témához, sem a szöveghez. Itt is megfigyelhetjük, hogy a német változatnál is mindig visszatér a szöveg az „egy Isten-témához” (aki él és „uralkodik” a földön és az égen).

E téma megírására szinte kényszerítettek az újabbak előkerült változatok, új körülmények és funkcióváltások (három példányt már közöltem 1975-ben),¹⁹ továbbá Rubinyi György szóbeli biztatása és ajándékönyvei, tanulmányrészletei.²⁰ E két körülmény természetesen más-más emocionális kapcsolataival vált eggyé írásszándékomban. Ugyanis: a somogyi Katekizmusi ének, s Kánai menyegző eleinte csak vallásos körülményekről árulkodott (mint a később megjelent Órahirdetés is), míg Scheiber könyve Mikszáth irodalmi témáinak, forrásadatainak a tréfa, mese formában való feldolgozásával foglalkozik, feltételezve a mi témánkat is képviselő énekek őselődeivel való szoros kapcsolatát, bizonyos rokonságát. Ezek a lehetőségek újabb, izgalmasabb alkalmat kínáltak számomra.

Somogyi anyagainkat részben énekként adták elő, részben pedig – az alkalomnak megfelelően – csak szövegesen mondták. A következőkben tapasztaljuk majd azt is, hogy ugyanattól a személytől többször is érdemes gyűjteni.

A Kánai menyegzőt először a buzsaiki Tölgyes Istvánné (1932) mondta magnóra 1972-ben, nyolc versszakkal,²¹ s az 1978-as felvételen már az alábbi 3. strófa is hallható:

Az első tál ételt fölhozták,
Jézust azzal meg is kínálták,
Tetszett mindenben az étek,
Csak a borba volt a vétek
Kánán menyegzőbe.

Ugyancsak ő énekelte először a később tárgyalandó Katekizmusi éneket is, amit az utóbbi felvételnél szintén teljes szöveggel mondott el. A két énekkel kapcsolatban feltett kérdéseimre az alábbi választ adta: „Nagymamától tanultam, ő írta le; 82 éveskor halt meg 15 éve; ő ijen előimádkozó volt. Talán ő is édesanyjátul tanulta . . . A rózsafüzér-társulat, így ádvéntbe, kezdték az imádságot minden szombaton este, és úgy húshagyókor volt vége, és akkor ijen mulat-

ságot tartottak, s akkor szokták ezt a zenéket énekelni . . . Ezt mindenki mondta együttesen . . . nálunk szokták, mert od volt az összejövetel. Ezt a kezdetén mondták, utánna má mást is mondtak, de csak ojat mondtak, amibe nem vót »szerelem« mindenki hozott egy üveg bort, egy tányér süteményt, és a végén ettek, ittak is . . .”

Buzsákon sokan tudták és tudják ma is ezeket az énekeket. Nemrégiben Horváth Ferencné kézzel írott füzetében így találtam meg a Kánai menyegző szövegét:

Az igaz messiás már lejött
sokféle csodákat köztünk tett
A vizet is borrá tette
A násznépet vendégelte
Kánán menyegzőben.

Nagy lakodalmat ők kezdenek
Jézust is elhívták vendégnek
Őtt követték tanítványi
mind a tyukot ő fia
Kánán . . . stb.

Az első tál ételt felhozták
Jézust pedig azzal kínálták
Tetszett mindenben az étel
de a borban volt a vétek
Kánán . . . stb.

Jézus anyja azt látta
fogyatkozásukat megszánta
fiam mondja borunk nincsen
azért semi kedvünk nincsen . . . stb.

Jézus hogy vigaságot tene
Anyja kérésre hogy lenne
parancsolá meríteni
kutrol hat vedret tölteni . . . stb.

A szolgálk frisen siették
kutbol hat vedret megtölttének
Jézus borá változtata
első csodáját muttata . . . stb.

A bort adák násznagy kezébe
hogy adja a vendég elébe
Násznagy a bort megkostolá
mindjárt Vőlegént szolittá . . . stb.

Minden ember ugy mond elsőben
Jó bort ad a vendég élében
De edig te a jót tartád
és az alábbvalót hozád . . . stb.

Adja Isten hogy mi örüljünk
Mikor lakodalmat követtünk
Jó bor mellett duda nélkül
bolond tánc és ugrás nélkül . . . stb.

Olyant ugrot a Magdolna
hogy a poharat felrugta
Kánán menyegzőben.

19. Somogy néprajza I. Együd Á.: Somogyi népköltészet 1975., 391–393. sz.

20. SCHEIBER: I. m. és Löw Immánuel és a zsidó néprajz 1947., s egyéb tanulmányok.

21. EGYÜD: I. m. 391. (226. old.)

Ez a változat a későbbiekkel szinte azonosnak mondható, de különösen a végstrófánál, Buzsákon is ismerték a vidám hangulatú „mulatozó” variánsokat is; csupán az összejöveteleken nem használták. Buzsákon kizárólag szakrális alkalomhoz kötődött ez az ének; hasonlít ahhoz, amit Manga írt le a nagycétényi, s pereszlényi összejövetelekkel kapcsolatban.

A jelenlegi buzsáki „rózsafűzér-fejedelem”, Kondorné (1921) röstellve mondta, hogy papír nélkül nem akarja mondani az éneket, mert hátha „belesül”. A nagyanyja által írt szöveges papírt viszont Zakariás-nénál találok meg, akinek azt üzeni (általam), hogy még ezt a strófát is hallotta hozzá az öregjeitől: „Jézus öreganyja, szent Anna, / Mondja a juhásznak, had hajja / Ojant ugrott a Magdolna / A poharát is fölrugta Kánai menyegzőben.” Ezek után Zakariásné – hasonló szöveggel a Tölgyesné-féléhez – így énekelte a Kánai menyegzőt:

Az igaz Messiás már eljött,
Sokféle csodákat köztünk tett,
A vizet is borrá tette,
A násznapot vendégelte
Kánai menyegzőbe.

Nagy lakodalmat ők rendeznek,
Jézust is meghívták vendégnek
Őt követik tanítványi,
Mint a tyukot a fiai . . . stb.

Az első tál ételt felhozták,
Jézust pedig azzal kínálták,
Tetszék mindenben az étek,
De a borban van a vétek . . . stb.

Jézus anyja hogy aztat látta,
Fogyatkozásukat megszánta,
Fiam, mondja borunk nincsen,
Azért semmi kedvünk nincsen . . . stb.

Jézus hogy vigasságot tenne,
Anyja kérésére hogy meglenne
Parancsolá meríteni,
Kutbol hat vedret tölteni . . . stb.

A szolgák frissen sietének,
Kutbol hat vedret megtöltének,
Jézus borrá változtatja
Első csodáját mutatja . . . stb.

A bort adák násznagy kezébe,
Hogy adja a vendég elébe,
Násznagy a bort megkóstolá
Minygyár vőlegént szólíttá . . . stb.

Minden ember, ugy mond elsőbe,
Jó bort ad a vendég elébe,
De te addig a jót tartád
És az alábbvalót hozád . . . stb.

Adja az Isten, mi örüljünk,
Mikor lakodalmat hirdetünk,
Jó bor mellett, duda nélkül,
Bolond tánc és ugrás nélkül,
Ojgat mi dicsérvünk.

A Kondorné által „üzent” strófát természetesen Zakariásné most nem tudhatta hozzáénekelni. Nem néhez megállapítani, hogy ez a szöveg milyen csekély mértékben tér el a többi változattól, bár az „Ojgat mi dicsérvünk” csak ezen az egy lapon szerepel eddig. Érdekes, hogy énekesünk csak lapról tudta a szöveget, viszont a dallamot hibátlanul énekelte (mint azt kicsi korában hallotta a társulati összejöveteleken és valószínűleg Kondornétól is).

Az 1970-es évek elején Szántódsomoson Szelei Balázs-nétől (1918) gyűjtött énekünkre több ok miatt is utalunk.²² Ő Szőlőkről hozta magával az éneket, amelynek egy versét kislány korában hallotta a szentkúti búcsún koldus-búcsús énekként; majd később hazament és megtanulta az egész 17 strófás éneket. De nemcsak ezért érdemes az említésre, hanem azért is, mert ez a típus vidám-hangulatú változata műfajának.

Míg a buzsáki változatok mind vallásos hangvételek, hiszen „Jó bor mellett, duda nélkül / Bolond tánc és ugrás nélkül” fejeződik be, addig a Szeleinéféle – bár 8 versszaka majdnem azonos a buzsákiakéval – végső kicsengésében eltér attól, valamint azzal is, hogy a szokásos ötsoros strófákat itt refrénszerű 6. sorral toldja meg az énekes. Mintha egy valódi lakodalmat felszabadult környezetében lennének, ahol egy egészséges falusi „zsánerkép” rajzolódik ki szemünk láttára; a tanítványok úgy viselkednek, mint parasztjaink a lagziban, midőn „Úgy megsergették Magdolnát, / Mind elhányta a topányát” hasonlóan a Manga-féle és más vidám változatokhoz, míg ott „Mind szétrugdalta patkóját” szöveget olvashatunk.

Ha összevetjük ezt a vidám hangulatú képet pl. a Sándor kódexbeli idézetekkel, azt tapasztaljuk, hogy a klastromok, bizonyos egyházi körök nyomasztó légkörét feloldó-ellensúlyozó szerepűek ezek a szövegek. A komorra festett siralomvölgyi középkori lét, a büntető isten-hangulat okozta emberi szorongás mintha vigasztaló szavakra várt volna; mintha a reneszánsz és barokk szellem felszabadító áramlatának sugarai melengetését várták volna a kolostorok szűkös ablakrései.

Az alanti bibliai idézetre gondolva olyan vigasztaló, megnyugtató hangulat is árad a sorok közül, amely a kétkező ember lelki megnyugvását van hivatva szolgálni. Íme a Károli fordítás szövege (János ev. 2. r. 1–11. verse): „És harmadnapon menyegző lőn a galileai Kánában; és ott volt a Jézus anyja. – 2. És Jézus is meghívaték az ő tanítványaival együtt a menyegzőbe. – 3. És elfogyván a bor, a Jézus anyja mondá neki: Nincs borunk. – 4. Mondá neki Jézus: Mi közöm né-

22. EGYÜD: I. m. 392. sz. (267. old.)

kem te hozzád, oh asszony? Nem jött még el az én óráim. – 5. Mond az ő anyja a szolgálónak: Valamit mond néktek, megtegyétek. – 6. Vala pedig ott hat kőveder elhelyezve a zsidók tisztálkodási módja szerint, melyek közül egybe-egybe két-három métréta fér vala. – 7. Monda nekik Jézus: Töltsétek meg a vedreket vízzel. És megtölték azokat szintig. – 8. És monda nekik: Most merítsetek, és vigyetek a násznagnak. És vittek. – 9. A mint pedig megízlelé a násznagy a borrá lett vizet, és nem tudja vala, honnét van, / de a szolgálk tudták / a kik a vizet merítik vala, / szólítá a násznagy a völegényt. – 10. És monda neki: Minden a jó bort adja fel először, és mikor megittasodtak, akkor az alábbvalót: te a jó bort ekkorra tartottad. – 11. Ezt az első jelt a galileai Kánában tevő Jézus, és megmutatá az ő dicsőségét; és hívének benne az ő tanítványai: és ott maradának néhány napig.

A fenti idézetnek az alábbi két lényeges mondani-valóját hangsúlyozom ki – „konzonanciában” a mi népi énekváltozatainkkal: a) Mária tudván fia csodatevésének szándékáról, szinte siettetni akarja Jézus első csodatettét; b) Jézus bizonyos volt tettének erejében, hogy eloszlassa kicsinyhitűségüket E két tényező mirakulózus jellegére feltétlen szükség volt az ókori ideológia szempontjából, de emberi (szituáció) szempontjából is, hiszen a történet-jelenet egy általános szokásgyakorlathoz, a lakodalomhoz kötődik.

Térjünk vissza Kájoni énekéhez. Nem akarjuk még látszatát sem kelteni annak, hogy a Kájoni-féle latin, magyar szövegek összes kapcsolatait, s a már említett történelmi relációkat véglegesen megoldjuk; csupán a tartalmi hasonlóságokra, helyenkénti azonosságokra utalunk. Mint ismeretes, a Kánai menyegző (és a Katekizmusi ének) szövegeinek első megjelenése a XVII. századig mutat vissza. Hozzáteszük, hogy az ellenreformáció korára tett keltezés is feltételez egy már a népi gyakorlatban meglevő éneklételetet. Annak lehetőségét sem tartjuk kizártnak, hogy a szabaddabb légkört sugárzó reformáció korában már létrejöhett egy hasonló szöveg, ének. Valószínűsítik ezt a sokféle egyéb párhuzamok, műfajok, valamint az, hogy Kájoni éneke is feltételez egy, a már valóságban élő éneket. Feltételezni természetesen sok mindent lehet; pl. 1. az egykori, nép körében élő anyag mintájára szerkesztett(ek) Kájoni(ék) egy latin szöveget, amit magyarra fordítottak, de meglehet, hogy már jóval előbb is élt a nép körében egy hasonló ének, amit áttettek latinra, illetőleg magyarra; 2. elképzelhető az is, hogy már a középkorban létezett egy latin őszöveg, ami a XVII. századig élt valamilyen formában, s ezt jegyezték le Kájoniék; akár egy magyar, akár egy latin ének (műköltés?) létezhetett, ez folklorizálódott. Ezekre semmi bizonyíték nincs egyelőre; csupán annyit tudunk, hogy a legkorábbi előfordulás Kájoni kora. A fenti feltevéseket magam is

úgy tekintem, mintegy hangosan gondolkodás reflexióit, amelyek nem bizonyítottak, de nem is lehetetlenek.

Az érdeklődők kedvéért mi is közöljük a Kájoni-féle latin szöveget (Seprődi feljegyzéséből)²³

Messias iam venit (47^b–48^a lev.)

Messias iam veni in mundum verus,
Advenit signorum factor syncerus;
Ex aqua qui fecit maerum,
Bibentes dicunt est verum
Canae Galieae.

Nuptiae solemnes cum apparantur,
Jesus et Maria ad sint rogantur,
Comitantur praeceptorem
Apostoli at doctorem . . . etc.

Ferculum ad mensam cum apportatur
Jesus ad comedat, pulchre rogatur,
Fercula omnes delectant,
Sed unum adhuc expectant . . . etc.

Virgo Mater pia dum hoc videret,
Defectui huic ut provideret,
Jesus natum suum rogat,
Ut aquam in vinum cogat . . . etc.

Dominus tunc volens omnes gaudere,
Hydras mandavit aquis implere;
In hydrique allatas,
Mutavit in vinum aquas . . . etc.

Ergo iam laetemur omnes dixerunt,
Quando loco aquae vinum biberunt,
Hej, vinum, recens vinum . . .
Melius, quam vetus vinum . . . etc.

Cum domini mater hoc impetraret,
Caliculum implet, ut praegostaret,
Hej vinum . . . etc.

Cum socys Petrus inde leatur,
Joanni propinat dicens bibatur,
Hej vinum . . . etc.

Cum Bartholomaeus hoc vinum probat,
Taleque ut crescat Phillippus orat,
Hej vinum . . . etc.

Andreas adimplet suam lagenam,
Et Jacobus minor carbonam plenam,
Hej vinum . . . etc.

Ex olla probinat Simon Thadeo,
Thomas vero offert, Sancto Matthaeo,
Hej . . . etc.

23. SEPRŐDI J. válogatott zenei írásai és népzenei gyűjtése. Bukarest 1974., 212–214. (Szerk.: Almási István.)

Sed Jacobus major vitrum exhaustit,
At Iscariotes urna os clausit,
Hej . . . etc.

Paule, Mattia tarde venistis,
Vobis est injuria, quod non bibistis,
Hej vinum recens vinum,
Melius quam vetus vinum.
Canae Galileae

Singuli hoc vinum satis laudarunt,
Et supra capita vitra gyrerunt,
Hej vinum . . . etc.

Virgo Mater, Jesu pro nobis ora,
Ut tale bibamus in coeli ora,
Ut tali vinum bibamus
Deoque benedicamus
In coelesti aula. – Amen.

E latin nyelvű szöveg után Seprődi János az alábbi megjegyzést teszi: „Barát-ének lehetett, melynek sikamlós változatait magyarul az iskolák környékén most is hallani. Úgy látszik, mintha a nép közé is leiszivárgott volna; egy változata legalább ugyanebben a versmértékben, de magyarul, közölve van. Nyelvőr IV. évf., 89/1875. Később a kódex 211. levelén magyar fordításban is megvan ezzel a dallammal, amely minden tekintetben magyar népi dallam. A 13. verszaktól kezdve a kódex 60. leveléről írtam ide a szöveget, ahová a kódex írója szorultságból tette. A 12. szakasz végével ugyanis ezt mondja: cetera vides 60.”

A fentiekre utalva Bálint professzor úr is azt véli, hogy középkori forrásuk alig vonható kétségbe, s jelentősebb mértékben az obszerváns kolostorok szellemi környezetében volt divatos énekforma; elterjedésében nagy szerepe lehetett a vándorprédikátoroknak is: „... középkori obszerváns, illetőleg goliard forrásuk azonban kétségtelen. Utalnunk kell a clerici vagantes, kápsáló barátok jókedvű világára, interetnikus európai szerepére . . . Az ének szintén Kájoni lejegyzett, esetleg megkötött magyar régi változatai, emlékei egészen 1799-ig nem kerültek napvilágra. Nyilvánvaló azonban, hogy a hajdani élőszavas néphagyomány megőrizte . . . Fennmaradásukat most már az egyidejűleg terebélyesedő ponyvairodalom is elősegítette . . . A magyarságon kívül addigi tudomásunk szerint, ismeretes Szokolca révén a szlovákoknál . . . horvátoknál”.²⁴

Mindkét fentebbi idézet igen sokatmondó a további kutatások számára, de alátámasztja az általunk is fellejtett kérdéseket.

A nyugat-horvát lakodalmakban is előforduló Kánai menyegzőről Szegedy Rezső informál bennünket (Kurelac nyomán) az alábbiak szerinti megjegyzésével: „... Az első ilyen hivatalos lakodalmak rigmus a

Kánai menyegző, minőt Kurelac F. gyűjteményében is találunk, s mint értesültem egyes plébánosoktól, éppen ők vannak azon, hogy ez legyen az első ének, melyben részt vesz az egész társaság”.²⁵

A cikkíró „hű fordításban” adott éneke ugyancsak a közismert bibliai témára épült, de tartalmában, vers szerkezetében részben eltér a magyar változatoktól. Már a kezdő soraival is, mintha a históriásokat akarná utánozni: „Hallottátok hirít Szent János könyvének Galilej-Kánánban menyegzőt ülének Urunk ottand nagy csudát tett; A víz ottand jó borrhá lett, A kánai menyegzőn”. A további strófákban sok szereplővel találkozunk. Ott találjuk Szent Jánost, a horvát lakodalmakra jellemző „ajándékszedőként”; Szent Tamást „asztal-főjeként”; Szűz Máriát; táncpartnerként Magdalénát; a „jövötlátó” Annát; Fülöpöt, Máriát táncoltatva, aki szakácsnő tiszttségében „jó levesével kitett magáért”; Szent Pétert, kiből „ömlik a szó” stb. Egyszóval a Jézus-rokonság és néhány apostol mulatozásainak hangulatos életképét varázsolja elénk a horvát változat is. A cikkíró papokhoz intézett szavai- ból kitűnik az is, hogy e vallásos téma profanizált éneke jól megfér az egyházi szemlélettel, legalább is a falusi papok körében. Erről így ír: „A válasz rendszerint az volt, hogy a nép vallásos és erkölcsös, de egyúttal nagyon kedélyes és szereti hangoztatni, hogy a kedélyes mulatozás még az Úristen előtt is kedves és összefér a szent étellel . . .”. Ez utóbbi gondolat nemcsak a horvát népi mentalitást fejezi ki, hasonló a helyzet a magyar parasztság gondolkodásában is. Minden bizonnyal így volt ez Kájoni korában is. A Cantionalek közé felvett énekek nem mindegyike szolgált csupán egyházi-vallási célt. Itt most csak felsorolásként említjük a kódex tánc-anyagát: Apor Lázár tánca, Madrigal Zigarica, oláh tánc, a Tikha ugor-danatzka, de a legfőképpen a sokak által már elem-zett „Nyúl éneke”, melynek dallama megegyezik a Messias iam venit – Kánai menyegző-jével.

A nép körébe „leszállt” és műfaji változást mutató énekvariánsból mutatunk be néhány versszakot Lócskay²⁶ nyomán, melyről Bálint Sándor is azt mondja, hogy vőfényversről van szó. Érdemes meghallgatni ízes-zamatos népnyelvisége miatt, de azért is, mert szakít a megszokott egyformasággal, és újszerűségével megragadja az olvasót:

„Mikó Urunk még ef földön jára
Hozzá mönt az egyik tanítványa.
A ki magát möghajtotta,
Jézus kezit mögcsókota:
Jónás fia, Pétör.
Édes anyád, Mestör, üdvözötet,
Keresnéd fő, hogyha löhet, ötet,
Mert a vőféj régön várja,
Kánán mönyegzőbü.

— — — — —

24. BÁLINT S.: Karácsony, húsvét, pünkösd. Bp. 1976., 168.
25. Ethn. 1922., 60–64. (Szegedy R.: Nyugat-magyarországi horvát lakodalmi szokások.)

26. Nyelvőr 1875., 89. (Lócskay J.: A Kánai menyegző.)

A mint nagy csöndessen gyűtt az este,
 Jézus tanítványit főkereste:
 Hogy talán má indunának
 Hogy ott rájuk ne várnának
 Kánán mönyegzőbe.

— — — — —
 Mikó vége lőtt a vacsorának,
 Az asszonyok is sorjába ának,
 A cigányok pöndörítnek
 Lábalávalót nekijek
 Kánán menyegzőbe.
 Tánczra kenek asztán kik-ki mássa,
 Az öreg Pétör a szűz anyáva,
 Hopp szent asszony, Anna lánya!
 Hadd röpjűjön a szoknyája
 Kánán mönyegzőbe.
 — — — — — stb."

(A többit, valamint a kipontozott szakokat itt nem közöljük.)

Érdemes lenne a részletesebb elemzésre ez a Békés megyei (Új-Kígyós) vőfényvers a tekintetben is, hogy összevevessük más terület Kánai menyegző énekével, de talán fontosabb lesz, hogy a vőfény-rigmusok néhány párhuzamáról teszünk majd később említést. Sajnos, bővebb ismeretem nincs e versezetről; feltehetően vagy a közlő hallotta, vagy paraszti, istóriás átírat lehet (de ismerték a népnyelvi szépséget, nyelvjárást). A hasonló hängvételű lakodalmi versek sokaságával találkozunk ma is, amelyekből sugárzik a természetes életvidámság. Hallgassuk meg erről Bálint Sándor véleményét: „A jelenet az egyház régebbi szigorú századaiban is az emberi életöröm, ünneplő emberlét isteni szentesítésének tetszett e siralomvölgy fiainak nosztalgiáiban...”²⁷ A szerző nem zárja ki annak lehetőségét, hogy ez a bibliai téma a Szent Ciprian (Coena Cipriani) legendaszerű írása révén egyik alapforrása lehet a későbbi fejleményeknek. Bár nem lehet teljességgel állítanunk, hogy énekeink mai népies változatai a Ciprián-féle legendás-romantikus leírás inspirációinak egyenes és konkrét vetületei lennének, hiszen a tiszta bibliai szöveg sokkal realisabb szövegösszetartozást mutat énekeinkkel, mint a legendás kép irreális imágójával.

Különös figyelmet érdemel a Bálint Sándor által is leírt középkori kódex-irodalom (Sándor kódex) mennyországi örömeiket festő leírása: „Vedd ezt már eszödbe, mit mívelnek az szentök mennyországban: táncolnak-e... Ezt mondják a doktorok, hogy ott is tánc leszön. Mert mindönök, mik az tánchoz kellenek, ott meglettetnek”.²⁸ Az égi „mulatságnak” egész tárházát mutatja be az írás.

Bár igen sok katolikus és protestáns zsinat tiltotta

a dorbácsolással járó alkalmakat, a népeletben mégsem volt olyan komoly foganatja. Az egyház maga is eltúrte ezeket a mértékkel űzött játékokat, vigalmakat. (Hadd tegyük hozzá, hogy más vallási szertartásokban, más vallásokban nemhogy tiltott volt a tánc, de szerves része a rituálénak: pl. a hindi „devadasik” templomi tánc stb.)

Nem térünk ki részletesen Bálint Sándornak egy riport keretében adott nyilatkozatára, de érdemes rá figyelni, amit a Kánai menyegzőről mondott.²⁹

Most egy töredéket mutatunk be az andocsi Szücs Jánosné Sipos Rozália (1913) és leánya, Kintler Vincéné (1944) közlésében. Egyébként ők énekelték „családi hagyatékként” a későbbi Katekizmusi éneket is. A feltett kérdésekre először azt felelte Szücsné, hogy sosem hallotta lakodalmakban, sem társulati ülésen: „Mink má nem énekütük, ezt csak édesapámtu hallottam, Sipos Páltul, aki a zöregjeitől tanuta, Sipos Jánostul”.

„Násznagy mondja borunk nincsen
 Azért semmi kedvünk sincsen
 Kánai menyegzőbe.

Hat kövödrot vizzel megtöltének,
 Jézus borrá váltóztatja,
 Első csudáját mutatja
 Kánai menyegzőbe.

Minden ember ugy mond elsőbe
 Jó bort ad a vendég elébe,
 De te a jót fönntartottad
 És az alábbvalót adad
 Kánai menyegzőbe.”

Föltételezhető, hogy nagyszüleik énekelték lakodalmában vagy egyebütt. A nő-társaságban történt felvétel közben megszólalt az Acsáról Andocsra származott Szőke Istvánné (1908): „Én szoktam köszönteni lakodalomba azt, hogy: Dicsértessék az Úr Jézus szent neve, / Aki a ó kövödrot vizzel megtöltötte, / A vőfények által az asztalra föltette”; majd hozzátette, magától kérdezve, hogy „ez lehet az, nem hiszem?”, de azért elmondotta a köszöntő ismert tréfás sorait végig. Somogyacsán tehát szintén ismert e téma és nem kizárt, hogy valamikor ott is élhetett a Kánai menyegző, csak a mai öregek már nem emlékeznek rá (csak a vőfényes változatra).

A bibliai jelenetnek ily módon való modulált változatait is láthatjuk a mai lakodalmak keretei között; de nemcsak Somogyban, hanem az ország egyéb területein is. Ilyen pl. a szülőfalumban (Perőcsényben, volt Hont megye, jelenleg Pest m.) talált druzsba-história is („Vőfényvers”). A bekezdő rész szintén emlékezett a Kánai menyegző témájára, hangulatára:

27. BÁLINT: I. m. (a) 165. és 24.)

28. BÁLINT: I. m. (b) 166.)

29. Beszélgetések a bibliáról 1978., 267–279. (Szerk.: Rapcsányi L.)

„Első lakodalmat az Isten szerezte,
Mikor az első pár-embert teremtette.
Paradicsomban volt az első lakoma,
Melynek az Isten volt vőfénye, násznagya.
Másik lakodalom volt Kánya menyegzőben,
Hol Jézus is megjelent a régi időkben,
Hol a vendégekkel Jézus is vígan volt,
Meg a tiszta vízből váltóztatott színbort.
Szükség hát, lakomát mindenkinek kell tenni,
Ki párosan akar ez életben élni.
Szent Pál is azt mondja e páros életről,
Hogy az meg van áldva mindenkor Istentől . . .”

A Kánai menyegző éneke főleg a katolikus lakosság körében volt honos. A fenti vőfényköszöntő viszont színreformátus környezetben használatos. Nem tapasztaltam, hogy valaha is énekelték volna.

A vőfényversek-rigmusok nem egyenes leszármazottai – a műfajiságot tekintve – a Kánai „ős-szövegnek”, de témájuknál fogva szoros a hangulati rokonság közöttük, valamint a folklorizált változatok között is. Itt erősítjük meg ismét ama állításunkat, hogy a biblikus téma sokféle szétszóródott változata nem kizárólag egyházi szolgálatban állt, hanem táncalkalmakat is szolgált. A Kájoni szöveg magyar megfelelőjéről is elmondhatjuk, hogy minden bizonyjalakodalmas vagy más vigalmi célt is szolgált; különben nehezen képzelhető el, hogy – mint a 15. strófa is idézi: – „Minnyájan a' jó bort igen dicsérik, / Mert a fejek felett a' pohár ugrik” – ne szolgált volna tánc kíséretül. A teljesség és az összehasonlítás kedvéért az egyébként ritkábban olvasható Kájoni ős-szöveget mellékeljük.³⁰ A szövegben előforduló ő- és ü-hangzókat nyomdatechnikai okok miatt a mai írás szerint adjuk:

Igaz Messias e' világra jöt,
A' ki nagy csudat menyegzőben töt:
ki a' vizet borrá tötte,
s' a' Nász népet vendégelte,
Cana Galiea.

Nagy hires menyegzőt ottan készítnek,
Jesus Mariával, hogy ott legyenek,
Apostolok elkeserik,
mestereket éppen addig . . . stb.

Midön mar az etket asztalra hozzák,
Jesust Sz. Annyával szepen kinallyak,
Sok tal etken csudalkoznak, de bor után
varakoznak . . . stb.

Hogy az Urnak Anyja ezt meg értette,
Szanakodvan rajtok meg említette;
Ő Sz. Fiat azon kéré,
hogy a' vizet borrá tenné . . . stb.

Akarvan az Ur ott, mindent vigadni,
A' vedreket hagyá mind meg tölni.
S' hogy a vizet borrá tötte,
a' Násznagynak felküldötte . . . stb.

Csak vígan lakozzunk mind azt kiáltják,
hogy a' vízből löt bort szepen meg itták.
Haj jo bor az Uj bor,
Mert az O bor torkunkra for . . . stb.

Az Urnak Sz. Anyja igen javallya,
A pohárt meg tölti, hogy meg kostollya,
Haj jo bor . . . stb.

Tarsaival Peter vígan lakozik,
Janosra köszönti örömost iszik.
Haj jo bor . . . stb.

Andras ot meg tölti az ő palaczkjat,
Es a' kisseb Jakab, az ő korsoját,
Haj jo bor . . . stb.

Bertalan a jo bort dicsiri igen,
Filep azt kivannya, hogy sok teremjen,
Haj jo bor . . . stb.

Tadeus fazekból köszön Simonra,
Tamas pedig viszont köszön Máterra.
Haj jo bor . . . stb.

A' mas Jakab szepen üvegből iszik,
De Iskariotesnek vederből tezik.
Haj jo bor . . . stb.

A' Nasz neppel együtt vígan lakoznak,
poharakat töltnek, hogy még igyanak,
Haj jo bor . . . stb.

De Pal es Matyas kesön jötenek
ha nem ihattatok kire vethettek.
Haj jo bor . . . stb.

Minnyájan a' jo bort igen dicsirik,
mert a fejek felet a' pohar ugrik.
Haj jo bor . . . stb.

Ur Jesus Sz. Anyja imadgy erettünk,
hogy ilyen bort menyben hozzánk vehessük.
Ilyen jo bort, hogy ihassunk,
es Istennek halat adgyunk,
boldog menyországban. Amen.

(Közölte még Seprődi János: A Kájoni-kódex irodalom – s zenetörténeti adalékai. Irodalomtörténeti Közlemények 1909, 292–293., és 407–406. l.)

Bera Istvánné (1899) – bár kissé akadozva – de lánya segítségével elmondta a Kánai menyegzőt:

30. SEPRŐDI: I. m. 236–237. és MNT III/A, 518–569.

Az igaz Messiás már eljött,
Köztünk sokféle csudákat tött,
A vizet is borrá tette,
A násznépet vendégelte
Kánán menyegzőbe.

Nagy lakodalmat ők kezdenek,
Jézust is elhivák vendégnek,
Őt követték tanítványi,
Mind a tyukot ő fiai . . . stb.

Az eső tál étel fölhozták,
Jézust pedig azzal kínálták,
Tetszett mindenben az étel,
Csak a borban vala vétek . . . stb.

Jézus anyja, hogy eztet látta,
Fogyatkozásukat megszánta,
Mondá, fiam, boruk nincsen,
Azért semmi kedvük nincsen . . . stb.

Jézus parancsolá szolgálknak,
Hogy a hat vödört megtöltcsenek,
– „Nem jól tudom ám má, hogy vizzel
töltsék meg a 6 vödört, és akkor a
szolgák szót fogadtak. A Jézus meg-
áldotta a vizet és borrá változtatta.” –

Jézus a vizet megáldotta,
A vizet borrá változtatta,
Kánán menyegzőbe.
Minden ember úgy mond, elsőben,
Jó bort ad a vendég elébe,
Te pedig azt másként mondád,
Mert a jó bort hátrahagyád . . . stb.

A násznagy a bort megkóstolá,
És a vőlegényt is hivatá . . .

— — — — —
Hogyha lakodalmat készítünk,
Mi is akkor úgy örvendezzünk,
Jó bor mellett duda nélkül,
Bolond tánc és ugrás nélkül,
Ur Istent imádjuk.

– „Karácsony utáni 3. vasárnap van a Kánai menyegző Vasárnapja, és a templomba szoktuk éneküni. Én szoktam előénekeüni s a többiek meg monták. A rózsafüzér társulat tagjai, a templomba, mikor emüt a litánia, mise s mikor a nép kiért a templombu, akkor szoktuk eztet énekeüni”.

Többen foglalkoztak a Kódexben szereplő latin és magyar szövegmegfelelés kérdéseivel: melyik az őszöveg. Feltétlen szót érdemel e probléma; ugyanis a latin szöveg 15 strófás, a magyar pedig 16 versszakból áll, s ez utóbbi bővülést a 13. szak jelenti „A Nasz neppel” való együttvígadozást (ami a latinból hiányzik – amennyiben a szövegközlés nem hiányos?!).

Ugyancsak eltér az eredeti latin szöveg 5. strófájának 4. sora a magyar megfelelőitől: „a Nasznagynak felküldötte” a latinban nem szerepel. Az összes eddigi magyar ismert formában szinte mindig szerepelnek. Úgy tűnik, mintha a „násznagy” – „násznép” ismeretlen fogalom lenne a latin szöveg számára; illetve: – talán a népi gyakorlat hatására – a „műfordító” betoldotta volna a magyar szöveg közé (a magyar szöveg egyébként majdnem tükörfordítása a latinnak) Hasonló véleményen van Seprődi is, aki ennek a bonyolult kérdésnek szinte minden részletére, lehetőségére kitér mind szövegi, mind zenei szempontból.³¹

A későbbiekben több ponyvanyomtatványon, istóriás füzetben is megjelentek ennek az éneknek a szövegei, tehát nagyon népszerűvé vált egyéb országrészekben is, mint ezt az eddigi kutatások már elének tárták; de úgy véljük, mégsem volt elég alapos ennek a vizsgálata-kutatása (mint Somogy is bizonyítja).

A tudományos igényű kutatók mellett akadtak többé-kevésbé hozzáértő, vagy legalábbis lelkes társulatok, amelyek felhívást tettek a korabeli lapokban a dalok gyűjtésére, beküldésére.

Ilyen módon született meg többek között az 1887-ben már VI. kötetként megjelent győri kiadvány, a „Magyar Dal-Album” és „Magyar Daltár” is. A kiadványok folklórisztikai értékeket is tartalmaznak, a jó néhány műköltési és műdal mellett. A fenti kiadvány Előszavában köszönetet mond a szerkesztőség a gyűjtőknek (különösen kiemelve Kustár Ignác kegyesrendi áldozár közel 300 beküldött dallamának értékét); majd öt pontban feltünteti a Daltár szövegeire vonatkozó igényeit. Ez a kötet az 1001. számozással kezdődik és 1200-ig tart. Az 1024. sz. ének fontos számunkra (a 24. lapon), mely dolgozatunk egyik fő témáját képező éneket közöl: Az igazi Messiás eljött címűt (melyet föltehetően szintén Kustár Ignác küldött be):

„Az igazi Messiás eljött,
Sokféle nagy csudát köztünk tött.
A vizet is borrá tette,
A násznépet vendégelte,
Kánai menyegzőben.

Itt mindnyájan vigan levének,
Jézust is elhivták vendégnek;
Őt követték tanítványi,
Mint a tyukot a fiai . . . stb.

Az első tál ételt felhozták,
Jézust azzal igen kínálták,
Mindennek tetszett az étel,
De a borban vala vétek . . . stb.

Jézus anyja, hogy ezt meglátta,
Fogyatkozásukat sajnálta,
Fiam, mondá borunk nincsen,
Azért semmi kedvünk sincsen . . . stb.

31. SEPRŐDI: I. m. 234–239.

Jézus vigasságot hogy tenne,
Szent anyja kérésére meglenne,
Parancsolás: »meritsetek,
Kutból hat vedret töltsetek!... stb.

Itt a szolgák frissen siettek,
Hat vedreket kutból töltenek;
S Jézus borra váltóztatta,
Első csodáját mutatta... stb.

A bort adák násznagy kezébe,
Hogy adja a vendég elébe,
Násznagy a bort megkóstolja,
S a völegényt megszólítja... stb.

Mindnyájan a jó bort kóstolják,
»Jaj de jó, jaj de jó! kiáltják;
Ej de jó bor, ez az új bor,
Sokkal jobb bor, mint az ó bor... stb.

Most mindnyájan vigan levének,
Egyet-kettőt frissen bevettek,
Asszonyépet meghordozták,
Az öregjét és apraját... stb.

Péter is Jakabbal jelen van,
Köszöntik Andrásra nagy gyorsan;
Tamás elől elragadják,
Szomjas torkukra felhajtják... stb.

János a poharat vigyázza,
Ritkán kerül, nehezen várja,
Jakab elől elragadja,
Szomjas torkára felhatja... stb.

Iskárjótes ezt midőn látja,
Hogy ötet senki sem kínálja,
Kap egy vedret s hál' adásért
Iszik csak a menyasszonyért... stb.

Ber'alannak se jut eszébe,
Hogy kinek igyék a nevébe,
Mert a vendégek láttára,
Gondja van csak a torkára... stb.

Jó minekünk az Istent félnünk,
Hogy máskor is bort adjon nékünk;
Oh be jó bor, ilyet igyunk,
Istent áldjuk, megint igyunk
Kánai menyegzőben."

Nincs különösebb hozzátenni való a fenti szöveghez, hiszen a rokonság, azonosság nyomban fölfedhető mind a somogyi, mind a régebbi magyar szövegekkel, de a latinnal is.

Sokkal érdekfeszítőbb azonban ennek az éneknek gyűjtési körülménye. Az éneket Tabon sikerült meglenni Balikó Bélánénál (1914), az alábbi történet szerint. A könyvet még anyjától kapta, amit emlékként őrzött, de nem is forgatott, tehát nem is tudott felelni az első találkozásunk alkalmával föltett kérdéseimre, hogy ismeri-e a Kánai menyegzőt és a Katekizmusi

éneket (előzőleg ugyanis már több dalt és Mária-éneket gyűjtöttem tőle). Az elkért kötetet magam is csak itthon böngésztem át és találtam rá az előbbi szövegre. Második gyűjtőutam alkalmával, legnagyobb meglepetésemre, a könyvből olvasva azonnal improvizált – kissé akadozva – a szövegre egy eddig ismeretlen dallamot. Ez közel áll a vallásos és világi énekek kontaminatív jellegéhez. Ének közben a versszakok 3. soránál az általánosan ismert dallamfrázist énekelte. Szinte tanúi lehettünk egy ügyes, jó előadó által egy újféle ének improvizatív születésének. Ez a jelenség ritkaságszámba menő manapság (bár néha tapasztaltam egyéb műfajoknál is). Lényegesnek tartanám zenetudományi-folklorisztikai vizsgálatát, s a jelenség tisztázását. (Ennek további előkészületeiben szívesen segíték annyiban, hogy a situációt több ízben és más eseteknél is meg fogom ismételni; a rögzített anyagokat szívesen bocsátom az illetékesek rendelkezésére, hiszen nem mindennapi jelenségről van szó).

Az igaz Messiás már eljött,
Köztünk sokféle csodákat tött,
Hogy a vizet borra tegye,
A násznépet vendégelje
Kánán menyegzőben.

Nagy lakodalmat ők kezdének,
Jézust is elhívták vendégnek,
Hogy a vizet borra tegye,
A násznépet vendégelje
Kánán menyegzőben.

Az első tál ételt fölhozták,
Jézust avval megkínálták,
Tetszett mindenben az étek,
Csak a borban volt a vétek
Kánán menyegzőben.

Szolgák gyorsan el is siettek,
Kutból hat vödört megtöltöttek,
Jézus borra váltóztatta,
Első csodáját mutatja
Kánán menyegzőben.

Szolgál adják násznagy kezébe,
Hogy adja a vendég elébe,
Násznagy a bort megkóstolta,
Mindjárt a völegényt hívta
Kánán menyegzőben.

Iskárjót midőn ezt látta,
Hogy ötet senki sem kínálja,
Jákob elől is elkapja,
Szomjas torkára fölhatja
Kánán menyegzőben.

Nagy lakodalmat ők kezdének
Jézust is elhívták vendégnek,
Hogy a vizet borra tegye,
A násznépet vendégelje
Kánán menyegzőben.

(Énekelte Hosszúvízen Budai Dezsőné Ihász Gizella tanárnőnek 1975-ben.)

Térjünk vissza elődeink kutatásának eredményeihez. 1913-ban Sebestyén Gyula értékelése is figyelemre méltó mozzanatokot tartalmaz, amikor a Népköltészet és népzene c. tanulmányában (A váczí énekes gyűjteményről) addig mellőzött jelenségre hívja föl a figyelmet: „Erdélyi János megemlítette, hogy az 1799-i váczí gyűjteményt nem ismeri; ezért aztán nem is sejtette, hogy e gyűjtemény 3. számának, a Kánai Menyegzőnek 1–6. és a 11–12. verse csaknem szözerinti pontossággal került a Népdalok és Mondák I. kötetének 153–4. lapjaira; viszont kimaradt a következő 7–10. versszak: A' bort adák Násznagy kezébe, / Hogy adja a' vendég elébe³² stb. (szinte egyezően a mi változatainkkal). Sebestyén kissé vádló soraiból kicsendül az egyébként élesszemű Erdélyi „figyelmetlensége”. Mentségére szolgáljon, hogy a neves gyűjtő dal-ként-nótaként hallhatta talán éppen lakodalomban – az ének vidám sorait, s nem fordított rá kellő figyelmet a töredék-versre; magyarul mondva, nem tudott vele mit kezdeni.

Tisztább látása van már ezekről Manga Jánosnak³³ a pereszlenyi (volt Hont megye) gyűjtése nyomán kifejtett véleményében. Szövege szinte azonos nagycétényi gyűjtött anyagával, azzal a csekély különbséggel, hogy a 9. strófa („Mátyás poharát vigyázza”) hiányzik, s helyében az alábbi vidám sorokat találjuk: „Itt mindnyájan vigan mulattak, / Egyet-kettőt könnyen ugrottak, / Úgy megforgatták Magdolnát, / Mind elrúgta a patkóját Kána menyegzőbe”. (Lásd hasonló hangvételű sorainkat a Szeleiné-féle éneknél!)

A nagycétényi³⁴ anyagot azért is emlitem hangsúlyosabban, mert szinte azonos körülmények közti funkcióban szerepel, mint a buzsáki énekeink. Manga leírja, hogy utoljára 1915-ben „Jézus neve vasárnapján” összejöttek a búcsúvezetők, a társulati tagok, s először az Úrangyalát, majd a Máriát dicsérni kezdték az éneket, a Miatyánkot stb. mondták, s ezek után következett a Kánai ének (mint Buzsákon is). Az 1–8. szak majdnem azonos a mi változataink soraival, csupán az utolsó strófák sorait cserélgetik. Arról értesít még a gyűjtő, hogy a „táncoltatási jelenetnél” a nők az ének ütemére dobogtak és táncritmusban énekeltek; majd az idősebbek ott maradtak és a siskát (fánkot), s a bort elfogyasztották. Ez hasonlóan történt Buzsákon is.

Talán az eddigi leghosszabb – 24 strófás – változatra hívja föl figyelmünket Viski Károly, a Kánai menyegző változata 1824-ből című cikkében, amiről nagyon is hasznosítható megjegyzéseket tesz: „A Kánai menyegző népének néhol halotti torban, másutt lakodalomban éneklük. De itt-ott templomon kívül össze-

gyülekező asszonyok ama vasárnapon, melyen a kánai lakodalomról való evangéliumot szokás olvasni”.³⁵

A pogányszentpéteri Molnár Imréné Mihalcsek Anna (1918) liszói származású. Még gyermekkorában tanulta, hallotta a Katekizmusi ének egy sajátosan szép variánsát, aminek mind szövegi, mind dallami jegyei több helyütt elütnek az eddigi általános formáktól; érdemes ráfigyelni.

Mondd meg nékem barátom, barátom, micsoda az
eggy?
Eggy az Isten, a jó Isten, aki él örökké, mindörökké,
ámmen.

Mondd meg . . . micsoda ja kettő?
Kettő Mózes táblája. Eggy az Isten . . . stb.
Mondd meg . . . micsoda ja három?
Három isteni szeméj. Kettő Mózes táblája . . . stb.
Mondd meg . . . micsoda ja négy?
Négy evangélista. Három isteni szeméj . . . stb.
Mondd meg . . . micsoda ja öt . . . stb.
Öt parancsolatom. Négy evangélista . . . stb.
Mondd meg . . . micsoda ja hat?
Hat Kánán vödre. Öt parancsolatom . . . stb.
Mondd meg . . . micsoda ja hét?
Hét szentségem. Hat Kánán vödre . . . stb.
Mondd meg . . . micsoda ja nyolc?
Nyolc boldogságom. Hét szentségem . . . stb.
Mondd meg . . . micsoda ja kilenc?
Kilenc angyali karok. Nyolc boldogságom . . . stb.
Mondd meg . . . micsoda ja tíz?
Tíz parancsolatom. Kilenc angyali karok . . . stb.
Mondd meg . . . micsoda ja tizeneggy?
Tizeneggy ágazatom. Tíz parancsolatom . . . stb.
Mondd meg . . . micsoda ja tizenkettő?
Tizenkét apostolom. Tizeneggy ágazatom . . . stb.
Kilenc angyali karok . . . stb.

Mindig visszszámolva az első tételig az összes kérdésre adandó válasz. Ami szokatlan Somogyban ennek az éneknek a funkciójával kapcsolatban, azt így beszélte el Molnárné: „Mindenkör előkerüt vagy lakodalomban, vagy tollfosztóban. Ijen öregek . . . külön szobába szoktak üni . . . régi mondásokat, szokásokat előszöttek. Én izs hallottam lakodalomba még kislán koromban otthon Liszón. Apám takács vod, iddogátak, közbe énekütek az üdösebbek borozgatás közben. 29-ben vótam lakodalomban Liszón, 11 éves vótam . . . Haller kántor is megtanúta . . . Hallottam, hogy eggy kérdezett, hogy Mondd meg nékem barátom, barátom, micsoda ja zeggy? és akkor öten-hatan válaszoltak rá, hogy Eggy a Zisten, a jó Isten, aki él örökké, mindörökké . . . és így tovább egészen tizenkettőig.”

Ha visszagondolunk a Kájoni-féle, de a mi szövegeink szinte torkosságig menő mulatozó jeleneteinek

32. Ethn. 1913., 104–113. (Sebestyén Gy.: A vácz énekes gyűjtemény.)

33. Ethn. 1942., 173–202. (196–197.) Manga J.: Adatok a nyugat-palóc házassági szokásokhoz.

34. Ethn. 1941., 139–140. 1. sz. (Manga J.: A Kánai menyegző Nagycétényben.)

35. Népiünk és nyelvünk 1930., 54–56. (Viski K.: A Kánai menyegző változata 1824-ből.)

ábrázolására, nehezen képzelhető, hogy kizárólag csak vallásos célt szolgáltak volna az énekek. Azt sem tagadhatjuk, hogy a XVII. századi szövegek, énekek ne szolgálták volna a magán ájtatosságot, a céhek és más vallásos társulatok összejöveteleinek igényeit, vagy az azok által rendezett „legényavató” vidámabb alkalmait is. Az eme kettős „szereposztása” semmit nem von le annak értékéből; már Manga is utal rá, hogy a vidám részek elhagyásával templomban is éneklük az asszonyok. Hadd térjek ki néhány sor erejéig hasonló jelenségekre egyéb tapasztalataimmal kapcsolatban; az ún. kiszorult és népénekekre gondolok, amelyeket ma is énekelnek az öregasszonyok misék, litániák előtt, természetesen a hivatalos liturgia megkezdésekor abbahagyják; itt gyakran hangzanak el pl. búcsús-énekek is. De néhány példában azt is tapasztalhatjuk – amit többen állítunk – hogy vannak egyes imatípusaink, amelyek szintén kettős funkciót teljesítettek: fohászkodási célként és ének gyanánt is szerepeltek. Nem egyedi jelenség tehát a Kánai menyegző funkciójának esete. Egyébként Viski is utal némileg erre a feltevésre, amikor azt mondja, hogy „nagy utat tett meg a szöveg az elnépiesedés felé”. Az ő munkásságának köszönhető, hogy elénk tárta a Molnár Hermin tanár családi ereklyeként őrzött könyvét „Egynehány DALLOK mellyeket össze irogatott CS. S. Majus' napjaiban, 1824”. (Molnár Csapó Sándor hajdúhadházi ügyvédet sejt a monogramban.)

A szakrális anyagok egyik nyomdabázisa Eger lett. Az Egeri Nyomda Részvénytársaságnál több kiadást megért Szentírás Verseken c. sok-sok bibliai témát feldolgozó nagy kötet (III. könyv IV. rész) 356–358. oldalán igen terjedős formában található a Kánai menyegző klérus-írói 28 strófás átírat-verse. Egy-egy szak 8 sorból áll és 12 szótagszámú. Ebből a „magyarázkodó” strófahalmazból mellékelünk néhányat. A történet elején azt is megtudjuk, hogy Jézus miként találkozott a számára megfelelő tanítvány-jelöltekkel, valamint, hogy Simon meghívja Jézust az erényes Zsuzsannával történő esküvőjére, akit már előzőleg keresett Máriaánál:

„... . távol voltatok, de láttalak titeket,
S a többiek között én felismertelek.
Feleségül vettem egy árva leánykát,
A szelídlelkű és erényes Zsuzsannát.
Ma lesz az esküvőm, tehát kérlek szépen,
Ezen örömnapon légy kedves vendégem.
Jó anyád is ott lesz, őtet is meghívtam,
Mert én Názáretben most csak azért voltam.
Oh milyen nagy vala szívemnek az öröm,
Midőn édesanyád ígérte, hogy eljön.
Tehát elfogadva Jézus a meghívást,
Ki látott valaha édes viszontlátást?
Mikor találkoztak Jézus és Mária,
Olyan viszontlátás nem létezett soha.

Már hetven napja, hogy Jézus elbúcsúzott
Szűz anyjától, akit azóta nem látott.
Az öröm, a mely a két szívet betölti,
Azt halandó ember nem tudja leírni.
És szól a vőlegény: »Elfogyott a borunk
Most a násznép előtt szégyent kell vallanunk.«
Nem szólt szűz Mária, bár sajnálta őket,
Miként segíthetne? – gondolkozni kezdett.
E gondolatok közt szent fiához méne,
S halkán e szavakat sugá a fülébe:
»Elfogyott a boruk« – nem mondott egyebet,
De akkor esdőleg szent fiára nézett.
Oly édes volt az anya tekintete,
Melyre megdobbán a kedves gyermek szíve...» stb.

A vallásos ihletésű számtalan változat sokaságából Manga János tanulmánya alapján idézünk egy „átírat” versből, amelynek stílusa-hangulata rokon a fentebbivel. Így ír a szerző: „... közkedveltségére mutat az a körülmény is, hogy valószínűleg a Kájoni-kódex szövegének, illetve változatainak pótlására a múlt század második felében a Szemennyei–Kaposy-féle énekeskönyv vízkereszt második vasárnapjára új éneket közöl”.³⁶

„Víg menyegző volt Kánában,
Galilea városában,
Meg volt híva Mária,
S övéivel szent fia,
Oh szerencsés vigadalom,
Oh boldog lakodalom.

Nincs borunk, a szűz szóla,
Szent Fiához áthajolva;
De Jézus rá így felel:
Óráim még nem jöve el.
Mégis minden szolga vár,
És parancsra készen áll.”

Ezek után következik a vízzel töltött vedrek borral változtatása, a csodatett megéneklése. E vers után közli a már említett pereszlenyi változat – szintén átíratos – 8 soros strófák váltakozó szótagszámú versét.

Megállapítható tehát, hogy az eredeti ős-szöveg – a bibliai témából kiindulva – számtalan folklorizálódott népi, félnépi, istóriás-kántori szerzemények formájában szétszóródott egész országszerte; továbbá: lakodalomhoz, vallásos összejövetelekhez, búcsúkhöz, torokhoz, játékokhoz, istentiszteleti alkalmakhoz kötődött.

Az eddigi szövegeinkre, s részben a történetiségre való utalás után tegyünk ismét egy pillanatnyi visszatekintést a régi forrásokra, de egyben hadd utaljunk a jövőbeni lehetőségekre is. Az első magyar (Náray-féle) változat közzététele óta számtalan variáns került elő; s minden reményünk megvan arra, hogy még sok hasonló anyaggal lephetjük meg az érdeklődőket, s

36. Ethn. 1946., 49–63. (Manga J.: A Kánai menyegző változatai.) hivatkozással még lásd Szemennyei–Kaposy:

Római katolikus egyházi énekek az isteni szolgálat összes ágaira. Eger, 1887. I., 364.

azok feltárásával majd konkrétan fogalmazhatjuk meg mondanivalónkat.

Már tanulmányom elején említettem Berze Nagy Bolte nyomán kifejtett véleményét. Ezzel kapcsolatban Brüllnek³⁷ is hasonló a megállapítása: szerinte is az V. századig vezetnek vissza a nyomok.

A pészah ünnep rituáléi között egyik fontos aktusként szerepel már a középkor óta a (legtöbbször) 13 részből álló katekizáló ének („Dal a számokról”). Ennek sémáját itt adjuk meg: 1. Isten, 2. kőtábla, 3. ősatya (pátriárka), 4. őanya (Sára, Rebeka, Ráchel, Lea), 5. a Tóra öt könyve, 6. a Mishna rendje, 7. a hét napja, 8. a körülmetéltetési nap, 9. születési hónap, 10. az Ige, 11. a József előtt leboruló csillag, 12. zsidó törzs, 13. az isteni tulajdonság. Az egész szöveget kérdés-felelet formában összegező 13. részt melléljük csupán: „Tudod fiam, mi a 13? – Tizenhárom erényében ismerjük fel Istent; tizenkét törzsből hajtott ki népünknek a fája; tizenegy csillagot látott József az álmában; tíz az igék száma; kilenc hóig édesanyád táplált önvérével; nyolc napos korodban fiam vettünk fel frigyünkbe; hét a hétnek napja; hat a Misna rendje, öt a Tóra könyve; négyen voltak ősanynánk; három pátriárka; kettő a frigyábla; Egy a mi urunk Istenünk. A mennyekben és a földön – Ő őrkdik mi fölöttünk”. (Kiadja Steiner Árminné, Bp. Király ucca 8. 1938. Ford. Dr. Guttmann Simon főrabbi) . . . A már említett katekizmus-terminus megghonosításában Bogisichnek, Vollynak vannak érdemei, akik viszont Náray-ból merítettek. Népünk ezt az elnevezést nem ismeri (nem úgy a Kánai éneket).

Az említett párhuzamokra (főleg a külföldiekre) való hivatkozásaink elsősorban kiegészítő jellegűek és a tudományos hitelesség szempontjából tartottuk lényegesnek.

A keresztény katekizáló éneket és az Echod mi jodea, valamint a Chad gadjá-t (mint analóg alapanyagot) gyakran szokták együtt emlegetni kutatóink, amelyek feltétlen hatottak egymásra. Ezek a szövegek a sajátos ritusokban, sajátos szerepkörben fejtették ki értelmi-érzelmi hatásukat. Több kutató vitája után ma már tisztázott, hogy a zsidó ritusban való előfordulása a középkori keresztény hatás következménye, melyről Scheiber professzor így ír: „Das Echad mi jodea wurde – gleich wie das Chad gadja – ans Ende der Haggada gestellt, um die Aufmerksamkeits der Kinder wach zu halten. Die wissenschaftliche Forschung ermittelte, dass es ebenso wie das Chad gadja aus nichtjüdischer Umwelt, wahrscheinlich aus der deutschen Volksdichtung, vom Judentum übernommen und zu seinen Zwecken umgestaltet wurde.”³⁸

Természetesen más párhuzamokat is fel tudnánk sorakoztatni – a számokhoz kapcsolódó – szimbolikus jelentőséggel bíró és a primitív memorizálást szolgáló jelenségek köréből, amelyek nem mindegyike állt a vallásos célok szolgálatában; bár a nevelés

valamilyen formáival szoros kapcsolatban állnak. Már a dolgozat elején utaltam rá röviden, hogy ezeknek az ősi szövegeknek a különböző műfajokban történt lecsapódása jelentkezik a játékoktól kezdve a trüfáig, a mesén át egyéb műfajokig. A számmisztika ókori filozófiai problematikáját, kabbalisztikát stb. itt nem említjük; úgyszintén sajnálattal kellett mellőznünk több jeles munka tárgyalását is.

A már említett Szücs család körében meglelt Katekizmusi ének így hangzik:

Egy az igaz hit, egy a keresztség, egy az Úristen,
Ki uralkodik a magas mennyekben.
Édes jó barátom mégis arra kérlek,
Mondd meg te azt nékem, micsoda a kettő?
Mózes kőtáblája, egy az igaz hit,
Egy a keresztség, egy az Úristen,
Ki uralkodik . . . stb.
Édes jó barátom . . . stb.
Mondd meg te azt nékem, micsoda a három?
Három a pátriárka, egy az igaz hit,
Egy a keresztség, egy az Úristen . . . stb.
Édes . . . stb.
Mondd meg te azt nékem, micsoda a négy?
Négy a négy evangélista . . . stb.
Édes . . . stb.
Mondd meg te azt nékem, micsoda az öt?
Öt az öt érzékenység . . . stb.
Édes . . . stb.
Mondd meg te azt nékem, micsoda a hat?
Hat a hat kövödör, Galerijába . . . stb.
Édes . . . stb.
Mondd meg te azt nékem, micsoda a hét?
Hét a hét szentség . . . stb.
Édes . . . stb.
Mondd meg te azt nékem, micsoda a nyolc?
Nyolc a nyolc boldogság . . . stb.
Édes . . . stb.
Mondd meg te azt nékem, micsoda a kilenc?
Kilenc a kilenc kar-angyal . . . stb.
Édes . . . stb.
Mondd meg te azt nékem, micsoda a tíz?
Tíz a tízparancsolat . . . stb.
Édes . . . stb.
Mondd meg te azt nékem, micsoda a tizenegy?
Tizenegy a tizenegy szűz . . . stb.
Édes . . . stb.
Mondd meg te azt nékem, micsoda a tizenkettő?
Tizenkettő a tizenkét apostol,
Egy az igaz hit, egy a keresztség, egy az Úristen,
Ki uralkodik a magas mennyekben.

„Édesapámtul tanultam ezt is, Sipos Páltul; többször hallottuk még napközben is. Esténként meg az volt a szokás nálunk, hogy vót egy imakönyve édesanyámnak, és annyira tótuk egymást, mindannyian

37. BRÜLL: Jahrbücher für jüd. Geschichte und Literatur 1879. V., 97–98. Idézi még Heller B.: i. m. II. Echod mi joudea-ban.

38. SCHEIBER A.: I. m. 321.

akartuk nézni... Osztán mikor édesapám kérdezte, akkor aztán tuttuk-montuk. Ő monta úgy is, hogy összekeverte, monta egyet, monta négyet, hatot; nem mindig sorba kérdezte. Anyyra tuttuk-fujtuk! Od vöd a család, négyen vótunk testvérek, kettő lány, két fiú volt. Ők is tudták, édesanyám is tudta; apám kérdezte, állva is, üt is... Egymás hátán lestük, hogy édesapám szájába mi gyün ki" – hangzik az adaközlő nyilatkozata.

A fentiek igen sokatmondóak a magyar (somogyi) hagyomány szempontjából. Ez az adat arra az archaikus szokásra utal, amiről egykori írások is szólnak, s mi is érintettük más népekkel kapcsolatban. Az éneknek ilyen funkciója sehol sem volt tapasztalható eddig, de úgy vélem, országosan is ritkaságszámba menő jelenség, hogy a Katekizmusi ének a „felmondás” szerepében funkcionáljon. Énekünk másban is eltér mind a somogyi, mind más táj szövegeitől, nevezetesen a strófák struktúrájára gondolunk. Nem találjuk itt a folyton bővülő teljes visszasmárláló sorokat ismételve, csupán a refrénszerű visszatérés az (amivel egyébként az ének kezdődött).

Abban is eltérés mutatkozik még a somogyi változatokétól is, hogy itt az 5. felelet-szöveg az „öt érzékenységéről” szól.

Feltétlen említést érdemel Vikár László szíves, baráti közlése, miszerint 1955-ben a karádi Simon Jánosné (70 é.) ezeket mondotta: „Édesapámtól tanultam. Ha voltak tizenketten, akik kimentek a pincébe, ott elmondták a 12 apostolt, de visszafelé. Egy kérdezett mindig mástól. Közben egyet-egyet ittak”. (Szövegét és dallamát lásd a kottamellékleteknél!)

Íme, ismét egy, az eddigiektől eltérő adat az előadás jellegéről, az ének különös funkciójáról. Mint ebből is látjuk, a népélet legkülönbözőbb fázisaiban megtalálhatjuk.

Osztópánban Perák Jánosné (1908) még a 20-as években gyermekjátékként használta leánypajtásaival együtt ezeket a szövegeket. Az adatközlő határozottan azt állította, hogy sosem énekelték kérdés-felelet formában és a felnőttektől sem hallotta (pedig társulati tag és búcsújáró is volt). Így mondta el emlékeit: „Gyerekek korunkban szoktuk mondani egymás között; iskoláskorban, de nem az iskolában hallottuk, se a felnőttektől, csak egymástól. Nem kérdeztük mi, csak úgy játékból montuk közösen, játék közben. Leütünk körbe, osztán úgy montuk. Nem kérdezett minket senki. Én is a többi gyerektől tanultam, meg azok is egymástól tanulták”. A közismert szöveget 1–5-ig hibátlanul tudta, de a 6. kérdésre (a hat kövödör-témára) egyáltalán nem emlékezett, és azt állította, hogy ez soha nem szerepelt a szövegben, hanem valami mást mondtak helyébe, de arra már nem emlékszik. Ugyancsak elhagyta a 1–12. pontokat is. A 7–8–9. pont szövegeit hibátlanul elmondta (természetesen a szokásos visszafelé történő számlálással). Az énekszerkezetre jellemző egy, kettő, három stb. feltett kérdéseket sem szokták mondani játék közben, amit én ugyan mindig

feltettem neki a szövegmondás között, hogy jobban emlékeztessenem őt a strófászerkezetre, de a hat-nál mindig elakadt, illetőleg néha mondotta (bizonyára az én kedvemért; feltett kérdéseim is bizonyára zavarták őt).

„Egy az igaz hit, egy az Úristen, ki mennyben lakozik. Mózes két táblája, egy az igaz hit, egy az Úristen, ki mennyben... stb.

Három pátriárka, két Mózes táblája, egy az... stb.

Négy evangélista, három pátriárka... stb.

Öt az anyaszentegyház parancsa, négy evangélista... stb.

Hét a hét-szentség (hat kövödör), öt az anyaszentegyház... stb.

Nyolc boldogság, amire az Úr tanított bennünket, ill. tanítványokat.

Kilenc angyali kar, nyolc boldogság... stb.

Tízparancsa, kilenc angyali kar...” stb. – visszasmárlálva az Egy-ig.

A Somogyi népköltészet-ben³⁹ közölt 10 strófás Katekizmusi éneket a buzsáki Tölgyesné a Kánai menyegzővel egyidőben mondotta magnóba. A felvételt nemrégiben megismételtem, amikor már mind a 12 szakaszt tudta. A régi és az új felvétel szövegei közt csupán néhány szóeltérés van. Azóta már több énekestől is sikerült felvenni az éneket, legutóbb Várdai Jánosné (1929), aki pontosan úgy tudta, mint Tölgyesné, ami természetes is, mivel barátnék voltak, s gyermekkorukban együtt hallgatták az öregeket: „Húshagyókor a rózsafüzérek bálján szokták énekelni. Tizenkét parancs volt tán a neve, vagy nem? Én kislán voltam, Tölgyesné barátnéja, és a mamájához szoktunk oda járni ojan kislánok... Nem hallottam, hogy templomba énekelték volna”. (Csak a somogyi szóhasználat kedvéért jegyezzük meg, hogy környékünkön a „mamám” fogalom gyakran azonos a nagymamával.) Várdainé szövegében egyetlen eltérés fedezhető föl, ő a 11 apostol helyett „tizenegy szűzeket” említett. Tölgyesné teljes énekváltozatának szövege:

„Mégis arra kérlek édes jó barátom,

Mondd meg te azt nékem, hogy mi az egy?

Egy az igaz hit, egy az Úristen,

Ki uralkodik a magas mennyekben.

Mégis arra kérlek... stb.

Mondd meg te azt nékem, hogy mi a kettő?

Mózes kötáblája, egy az igaz hit, egy az Úristen... stb.

Mégis... stb.

Mondd meg te azt nékem, hogy mi a három?

Három pátriárka, Mózes kötáblája... stb.

Mégis... stb.

Mondd meg te azt nékem, hogy mi a négy?

Négy evangélista, három pátriárka... stb.

Édes... stb.

Mondd meg te azt nékem, hogy mi az öt?
 Öt az öt parancs, négy evangélist . . . stb.
 Édes . . . stb.
 Mondd meg te azt nékem, hogy mi a hat?
 Hat a hat kövődör, öt az öt parancs . . . stb.
 Édes . . . stb.
 Mondd meg te azt nékem, hogy mi a hét?
 Hét a hét szentség, ha a hat kövődör . . . stb.
 Mégis . . . stb.
 Mondd meg te azt nékem, hogy mi a nyolc?
 Nyolc a nyolc boldogok, hét a hét szentség . . . stb.
 Mégis . . . stb.
 Mondd meg te azt nékem, hogy mi a kilenc?
 Kilenc angyali kar . . . stb.
 Mégis . . . stb.
 Mondd meg te azt nékem, hogy mi a tíz?
 Tíz a tízparancs, kilenc . . . stb.
 Mégis . . . stb.
 Mondd meg te azt nékem, hogy mi a tizenegy?
 Tizenegy próféta, tíz a tízparancs . . . stb.
 Mégis . . . stb.
 Mondd meg te azt nékem, hogy mi a tizenkettő?
 Tizenkét apostol, tizenegy próféta, tíz a tízparancs,
 kilenc angyali kar, nyolc a nyolc boldogok, hét a hét
 szentség, hat a hat kövődör, öt az öt parancs, négy
 evangélista, három pátriárka, Mózes Kötáblája,
 Egy az igaz hit, egy az Úristen,
 Ki uralkodik a magas mennyekben."

Többen említették, hogy Buzsákon sokan tudták mind a Kánai menyegzőt, mind a Katekizmusi éneket, alaposabb utánjárással sikerült is rögzíteni több énekestől mind az énekeket, mind a szövegeket; ezek között dallamilag igen csekély az eltérés, valamint a szövegben is. Ennek az elterjedtségnek egyik oka az volt, hogy a faluban 4–5 rózsafüzér-társulat is működött régebben. Ezekről Skrinjár Ignácné Proity Mária (1902) és Ottucsák Mártonné (1906) társaságában az alábbiakat hallottam: A huszas évekre visszaemlékezve elmondották, hogy maguk is eljártak a Bogdán Pálnénál szervezett társulati összejövetelekre; majd az alábbi előénekesekre és rózsafüzér-fejedelem személyekre emlékeztek, akiknél fenti énekeinket mindig elénekelték húshagyó előtti szombaton: Jó Mártonné, Balog Istvánné, Miseta Györgyné, Pisóka Juli néni. A legmeglepőbb az, hogy azt állították: „Miseta Rozi néni előtt Takács Károly bácsi volt még sokáig, akinek négy csoportja izs volt, ő ijen előénekes izs volt, meg szervezte a társulatokat is”. Az összejövetelek körülményeivel kapcsolatban még az alábbiakat mondták: „Utánna szoktuk edanóni, kinek mijen kedves nótája vót, de ojat, kibe nem vót »babám« meg »kedvesem«, de először a Kána-menyegzőt emontuk. Utánna azt is montuk; hogy : Három kéve kenderem benn' ázott a vízbe, / Nem tudtam én kiszennyi a nagy hidegségbe, / No hát, hagy maradjon, a rokka forogjon, / Ej, dinom-dánom, hisz én azt nem bánom. Szoktunk vinni egy tányér kocsonyát, akkor ettünk, vacsorátunk; meg sütemént, fánkot, meg bort is . . .”.

Az énekeket már csak töredékesen tudták, s inkább a Kánai énekre emlékeztek; itt viszont a – Seprődi által is említett – sikamlós szöveget is szóba hozták, mint mondták, „ezeket bolondságba monták mások”.

A régebbi társulatok sokaságáról a jelenlegi rózsafüzér-fejedelem, Kondor Istvánné (1921) is beszélt.

A Katekizmusi éneket az alábbiak szerint tudta:

„Édes jó barátom mégis arra kérlek,
 Mondd meg te azt nékem, micsoda az egy?
 Egy az igaz hit, egy az Úristen,
 Ki uralkodik a magas mennyekben.
 Mondd meg te azt nékem, micsoda ja kettő?
 Mózes kötáblája, egy az igaz hit . . . stb.
 Édes . . . stb.
 Mondd meg te azt nékem, micsoda ja három?
 Három pátriárka, Mózes kötáblája . . . stb.
 Édes . . . stb.
 Mondd meg te azt nékem, micsoda ja négy?
 Négy evangélista, három pátriárka . . . stb.
 Édes . . . stb.
 Mondd meg te azt nékem, micsoda ja zöt?
 Öt az öt szent szüzek, négy evangélista . . . stb.
 Édes . . . stb.
 Mondd meg te azt nékem, micsoda ja hat?
 Hat a hat kövődör, öt a zöt parancs . . . stb.
 Édes . . . stb.
 Mondd meg te azt nékem, micsoda a hét?
 Hét a hét szentség, hat a hat kövődör . . . stb.
 Édes . . . stb.
 Mondd meg te azt nékem, micsoda a nyolc?
 Nyolc a nyolc boldogok, hét a hét szentség . . . stb.
 Édes . . . stb.
 Mondd meg te azt nékem, micsoda a kilenc?
 Kilenc kar-angyalok, nyolc a . . . stb.
 Édes . . . stb.
 Mondd meg te azt nékem, micsoda ja tíz?
 Tíz a tízparancsolat, kilenc a . . . stb.
 Édes . . . stb.
 Mondd meg te azt nékem, micsoda ja tizenegy?
 Tizenegy boldogok, tíz a tízparancs . . . stb.
 Édes . . . stb.
 Mondd meg te azt nékem, micsoda ja tizenkettő?
 Tizenkét apostolok, tizenegy boldogok,
 Tíz a tízparancsolat, kilenc kar-angyalok,
 Nyolc a nyolc boldogok, hét a hét szentség,
 Hat a hat kövődör, öt a zöt szent szüzek,
 Négy evangélista, három pátriárka,
 Mózes kötáblája, egy az igaz hit, egy az Úristen,
 Ki uralkodik a magas mennyekben.”

Az ének végén még hozzátette: „. . . farsang utolsó szombatján szokták eztet csinálni . . . nagymamám is ijen rózsafüzér-fejedelem volt . . . az én édesanyám az meghat hetvenháromba, akkor még összegyűttek a zasszonyok . . . a nagymamámék még összegyűttek 39–40-es évekre; szoktak mesényi, hogy még kocsonyát izs vittek, meg sütöttek kött-rétest; bort is hoztak . . . a rózsafüzérek bálján még vidámabbat is énekűtek,

csak ez vót az első, ez a Kánai menyegző, utánna meg emez vót" (ti. a Katekizmusi ének).

A Kondornétól kapott kézirásos lapról Zakariás Istvánné (1912) is elénekelt az éneket (aki egyébként a helyi kórus jó énekes). Egy szóeltérése volt csupán, az „egy az Úristen” helyett „szeretet”-et mondott, valamint a 11. kérdést nem tudta, mivel azon nem szerepelt – a Kondornétól kapott lapon – ez a kérdés-felelet. Az ének dallamát pontosan úgy tudta, mint Kondorné; mindkettőjük énekénél egy hangkülönbség van a Tölgyesiné-féléhez viszonyítva. Az énekekre azért is emlékezett, mert kislány-korában nagyanyjával ő is volt néha a társulati összejöveteleken.

Mint láthattuk, sokan emlékeztek Buzsákon mind a Kánai menyegzőre, mind a Katekizmusi énekekre, s ma is többen tudják; bár gyakran töredékesen, de a közkezen forgó régi lapok nyomán visszaidéződik bennük az énekek dallama; ez egyébként azt a természetes körülményt is mutatja – amit más viszonylatban is tapasztaltam –, hogy még a jobb memóriájú asszonyok is elfelejtik a szövegek nagy részét, de a dallamra minden esetben jól emlékeznek.

Országosan is ritka adatként közölhetek egy horvát nyelvű katekizáló éneket (magyar fordításban is) Csikvár Istvánné (1913) és Plecskó Katalin (1911) előadásában. Szinte egyedülálló jelenségnek lehettem tanúja, amikor adatközlőim imaként mondták el a szöveget a nagy beteg, vagy a haldokló fölött: Pátriárka imája volt a halott megmentéséért mondott ima neve. Csikvárné először a nyolc és kilenc kérdésre adandó válasznál elakadt, valamint a hat kövödör-témának egy egészen újszerű magyarázatát adta: „Én úgy emlékszem rá, hogy az én édesanyám azt mondta a hat = vizet gázol. Mert megkérdeztem, hogy minden szakasz mit jelent, és ő nekem szívesen elmagyarázta, hogy mi mit jelent... A hat, azt jelenti kislányom, hogy a Jézuska követ dobott a vízbe és a kő nem merült el, hanem rajt gázolt a tetején”. Plecskó Katalin szövegének a 7., 8., 11. kérdése-felelete némileg eltért Csikvárnéétól, miszerint: a hétfájdalmas Szűzanya fájdalma és szeretete. A nyolc: a mennyország ajtaja. A kilenc: a kilenc angyali kórus. A tizenegyet: a mennyei oltár. (Csikvárné szerint: szüzek.) A szövegelőadás egyébként úgy történik, mint a legtöbb magyar változatban: minden kérdés-felelet után újra elmondják visszafelé számolva az összes szöveget: Egy-ig.

Oca, sina, Duva Svetoga, Amen!

Poved dete blaženo kaj je jedan?

Jedan je Bog, jedan Bog i Marija mili sin koj nam Budu vupomoč svaku vuru i minut.

Poved dete blaženo kaj su dva?

Dvi su table jedan Bog, jedan Bog i Marija mili sin koj nam bude vupomoč svaku vuru i minut.

Poved dete blaženo kaj su tri?

Tri su arke patrijarke, dvi su table jedan Bog... stb.

Poved dete blaženo kaj su četiri?

Četiri su angeli su, tri su arke patrijarke... stb.

Poved dete blaženo kaj su pet?

Pet rana na Bogu, četiri su angeli su, tri su arke patrijarke... stb.

Poved dete blaženo kaj su šest?

Šest kamen vodu gazi, pet rana na Bogu, četiri su angeli su... stb.

Poved dete blaženo kaj su sedam?

Sedam žalosti majke božè, šest kamen vodu gazi... stb.

Poved dete blaženo kaj su osam?

Osem vrat nebeski, sedam žalosti majke božè... stb.

Poved dete blaženo kaj su deset? – (devet)?

Devet kuruš šest nebeski, osam vrat nebeski... stb.

Poved dete blaženo kaj su deset?

Deset zapovidi božji, devet kuruš šest nebeski.

Poved dete blaženo kaj su jedanajst?

Jedanajst su oltarov nebeski, deset zapovidi božji... stb.

Poved sine kaj su dvanajst?

Dvanajst apoštoli božji, jedanajst su oltarov nebeski... stb.

Poved sine, dragi sine, reci nam kaj nam bude usud, dragi Bog nek nam je oprostio, nek obrni našu bolju volju jer na lijevo, jer na desno. Faljen budi Jesus Kristus!

(A szöveget fordította Sarosácj György múzeumigazgató, Mohács.)

Atya, Fiú és Szentlélek, ámen!

Mondd el áldott gyermek, mi az első?

Az első az egy Isten, egy Isten és Mária kedves fia, aki segítségünkre lesz minden órában és percben.

Mondd el áldott gyermek, mi a második?

Kettő a kőtábla, első az egy Isten, és Mária kedves fia, aki segítségünkre lesz minden órában és percben.

Mondd el áldott gyermek, mi a harmadik?

Három a pátriárka, kettő a kőtábla, első az egy Isten... stb.

Mondd el áldott gyermek, mi a negyedik?

Négyen vannak az angyalok, három a pátriárka, kettő a kőtábla... stb.

Mondd el áldott gyermek, mi az ötödik?

Öt seb az Istennek (Istiennek öt sebei), négyen vannak az angyalok... stb.

Mondd el áldott gyermek, mi a hatodik?

Hat kő vizet gázol, öt seb az Istenen, négyen vannak az angyalok... stb.

Mondd el áldott gyermek, mi a hetedik?

Hetedik a fájdalmas Szűzanya, hat kő vizet gázol... stb.

Mondd el áldott gyermek, mi a nyolcadik?

Nyolcadik a mennyország kapuja, hetedik a fájdalmas Szűzanya... stb.

Mondd el áldott gyermek, mi a kilencedik?

Kilencedik a mennyország hat kórusa, nyolc a mennyország kapuja... stb.

Mondd el áldott gyermek, mi a tizedik?

Tíz az Isten parancsolata, kilenc a mennyország hat kórusa... stb.

Mondd el áldott gyermek, mi a tizenegyedik?

Tizenegyedik a mennyország oltára, tíz az Isten parancsolata... stb.

Mondd el áldott gyermek, mi a tizenkettédik?
Tizenkét apostol, tizenegyedik a mennyország oltára...
stb.

Mondd fiam, áldott fiam, mondd el, amikor ítékeznek
felettünk az áldott Isten bocsásson, akaratát hajtsa
balra vagy jobbra. Dicsértessék a Jézus Krisztus!

A Tiszacsegéről Torvajra származott sok-sok dal ör-
zője, Kerekes Józsefné (1921) először így kezdte mon-
danivalóját: „Hát én csak úgy édesanyámtul tanul-
tam, hogy dolgozott, varrt, énekelgetett. Tanyasi lány
voltam, anyám zsákföldöző asszony volt Káptalanpusz-
tán; mer édesapám korán meghalt s én summásság-
ban meg napszámban kerestem a kenyeret. Mikor
anyám üldögélt, varrogatott, én meg nagyon oda fi-
gyeltem minden énekére... Nálunk ezt nem énekel-
ték, hanem szóval mondják, hogy mi az egy, meg to-
vább”. (A hangfelvételen magam tettem fel a kérdé-
seket, mire így válaszolt):

– Mi az egy?
„Egy a hit, egy a szeretet, egy az Úristen,
Ki uralkodik a magas egekben.”
– Mi a kettő?
„Kettő a Mózes két kőtáblája, egy a hit,
Egy a szeretet, egy az Úristen,
Ki lakozik a magas egekben.”
– Mi a három?
„Három a három pátriárka, kettő a...” stb.,
visszafelé számlálva elejéig.
– Mi a négy?
„Négy a négy evangélista...” – stb.
– Mi az öt?
„Öt az öt érzékenység...” stb.
– Mi a hat?
„Hat a hat kövödör Kánya menyegzőbe...” stb.
– Mi a hét?
„Hét a hét szentség...” stb.
– Mi a nyolc?
„Nyolc a nyolc boldogság...” stb.
– Mi a kilenc?
„Kilenc a kilenc angyali kar...” stb.
– Mi a tíz?
„Tíz a tízparancsolat...” stb.
– Mi a tizenegy?
„Tizenegy a tizenegy szűz...” stb.
– Mi a tizenkettő?
„Tizenkettő a tizenkét apostol, tizenegy a
tizenegy szűz...” stb.

Az ének legsajátosabb szerepét csak a szöveg-
mondás után ecsetelte adatközlőnk az alábbi monda-
taival, ami meglepetés számba ment: „Ha véletlenül
megbotlik (elvéti a feleletet) a násznagy, akkor bizo-
nyos összeget kiszabnak rá, és meg köll neki azt fi-
zetni. Rendszerint tudta, de volt amikor megbotlott –
mer már pijás vót – már ivogatott egy kicsit, s akkor
má nem ment úgy a felelet, de azért iparkodott, hogy
meg ne büntessék”. A lakodalmi rituális lényeg ezek
után következett: „... habár ez úgy vót ám, hogy min-
den egyes kérdésné akkor monta ám, mikor kérdez-
ték tőle, hogy mi az egy, ekkor monta, hogy egy a

hit, egy a szeretet stb., s akkor a cigányhoz fordult, és
akkor mondta, hogy »Húzz rá cigány az új házasa-
párért!« És akkor ő fordult egyet az új menyecske-
vel. Mikor megin kérdezték tőle a kettőt stb., vissza-
felé el köllött neki mondani. Így fordult egyet min-
den alkalomkor az újasszonnyal a násznagy... Csak
utánna táncolhatott a nép az újasszonnyal, mikor
má azt húzták, hogy »Hej, de csinos menyecske lett
ebből a lányból / Cukorkontyot csinálunk a hajá-
ból...«; mer nálunk Tiszacsegén nem a kerek-konty,
hanem a cukorkonty volt...”.

Kerekesné elmondásában nem az a megragadó, hogy
a szöveg lakodalomban való előfordulásáról beszélt,
hanem az, hogy ilyen felavató szerepben hallhattuk
a Katekizmusi szöveget; a menyasszonyból csak az
említett szertartás elvégzése-elmondása után válik új
asszony, illetve menyecske. Ez a szerep eltér a kutatás
eddigyi eredményeitől, amelyek szerepeltetik ugyan a
lakodalmakban a Kánai menyegzőt, esetleg a Kate-
kizmusi éneket, de legtöbbször csupán szórakozásból,
unalomúzésből. (Egyetlen adatunk van még: a régi
mezőkövesdi lakodalommal kapcsolatban.)

A számokkal kapcsolatos egyéb műfajok sorát kö-
vetve ne kerüljék el figyelmünket a gyermekjátékok,
varázsimák, ráolvasók és egyéb jelenségek.

Az egyszerű játékok, altatók, munkadalok stb. (már
Bartók és Kodály megállapításai szerint is) a magyar
zenei nyelv legrégebb rétegéhez tartoznak. A memori-
zálásnak, a tudás egyfajta biztosításának is eszköze
volt a játékos szöveg. Az is jól tudott, hogy a legtöbb
természeti népnél – mint a szinkretikus kultúra szer-
ves tartozéka – ma is jelentős szerepet tölt be a já-
ték, a varázs-szöveg; már az ókori keleti kultuszokban
nagy jelentőséggel bírt a számokhoz kapcsolódó mon-
dóka, vagy egyéb recitatívuszerű dallam-szöveg-féle-
ség. Csak pillanatnyi kitérőként említem meg, hogy a
számmal kapcsolatos modern misztifikációnak új je-
lenségeit lehet tapasztalni világszerte; ez alól hazánk
sem kivétel. Főleg entellektüel körökben kezdi új re-
neszánszát a számmisztika bizonyos fajtája. E misz-
tikus-mágikus számjós-lás-hit (bármennyire is furcsán
hangzik) érdemes jelentésvizsgálatra.

Visszatérve eredeti problémánkhoz, néhány gyer-
mekversikét mutatunk be Somogyból, Erdélyből és sa-
ját gyermekkorom emlékei közül:

Egy, érik a meggy,
Kettő, csipkebokor-vessző,
Három, nincsön sömmi károm,
Négy, bíz oda nem mégy,
Öt, most érik a tök,
Hat, hasad a pad,
Hét, most süt a pék,
Nyolc, üres a polc,
Kilenc, kis Ferenc.
Tíz, tiszta víz.
Tégöd ördög belevisz,
Engöm mindig killebb-killebb,
Tégöd mindig bellebb-bellebb

– mondotta Szennán Zóka Gyurkó Jánosné (1904).

A törökkopányi ifjú Sümegi Györgyné (193.) az alábbi kiszámoló szöveget mondotta magnóba:

Egy, megérett a meggy,
Kettő, feneketlen teknő,
Három, te vagy az én párom,
Négy, megcsípett a légy,
Öt, hasad a tök,
Hat, hasad a pad,
Hét, zsömlét süt a pék,
Nyolc, feneketlen polc,
Kilenc, kis Ferenc,
Tíz, tiszta víz,
Ha nem tiszta,
Vidd vissza,
Majd a cica megissza.
Tizenegy, tik seggibe bizsergj,
Tizenkettő, segg-billentő,
Tizenhárom, vasas járom,
Tizennégy, eb seggibe szányon mégy,
Tizenöt, kutya seggit böködöd.

A körben állók közül mindig kiállt az, akire a 15 került. Érdekessége ennek a számvers-játéknak az, hogy az eddigi általában 10-ig menő számsor helyett itt tizenötöt találunk.

Hadd idézzem gyermekkori játékunk hasonló versét:

Egy, érik a meggy,
Kettő, feneketlen teknő,
Három, bíz' oda nem várom.
Négy, bíz' oda nem mígy.
Öt, szalad a köd (szakad a köd).
Hat, szalad a vad,
Hét, tanúd az ábécét.
Nyóc, üres a póc.
Kilenc, kis Ferenc,
Tíz, tiszta víz,
Akár a seggembe níz.

Ennek a csoportban történő felmondásnak az volt a lényege, hogy ki tudja minél gyorsabban és hibátlanul elmondani a szöveget. Aki tévesztett, az nagy szégyen volt és kinevették, s kiállt a játékból. Szülőfalumban, Peröcsényben játszottuk a 20-as években, de ma is sokan tudják még. Ez a számvers-forma természetesen az egész magyar nyelvterületen elterjedt volt. Az alábbit Domokos Pál Péter tanár úr szíves támogatásával közölhetem, amit Boga István, volt csikszentdomokosi plébános küldött neves kutatóknak:

„Egy
Érik a meggy.
Kettő
Csipkebokor, vessző.
Három
Én tovább nem várom.
Négy
Köpjön be a légy.

Öt
Érik a tök.
Hat
Felszáradt a harmat.
Hét
Telik a hét.
Nyolc
Üres a polc.
Kilenc
Kicsi liku perez (Ferenc).
Tíz, tíz
Tiszta víz,
Három cseber hideg (meleg) víz.
Beleesett mátkája,
Mivel menjünk utánna?
Sippal, doronggal,
Szép nagy muzsikaszóval.”

Az elmondó szerint: Aztán ritmikusan rázott a térdén és folytatta:

Cu' el lovam Barassóba!
Péter Pungó városába
Hús, kenyér olcsó . . . stb., stb.”

A szöveg tovább nem folytatódik. Nem tudom, nem tartotta-e lényegesnek, vagy nem tudta tovább a szöveget, avagy közismertnek vélte talán, hogy mások is ismerik?

A csikszeredai Szegedi Anna (1926) nemrégiben így énekelte magnóra a számverses kiszámolót:

Egy, megérett a meggy.
Kettő, csipkebokor-vessző.
Három, eltörött a járom.
Négy, csípjen meg a légy.
Öt, megfőtt a tök.
Hat, ropog a pad.
Hét, süt a pék.
Nyolc, pad alatt póc.
Kilenc, kicsi liku Ferenc.
Tíz, neked a fing is annyi, mint a víz.”

„A fiúk bevettek egy vesszőt a lábuk közé, s akkor ütték a vesszőnek a végit, hogy:

Gyí lovam Barassóba,
Mit hozok én Jánoskának?
Csengőt bongót a nyakára,
Hosszú vesszőt a likára.”

Talán fölösleges is hangsúlyozni a Boga-féle csikszentdomokosi játékkal való hasonlóságot, hiszen arról a tájról való. Figyelemre méltó viszont, hogy a Boga utáni nemzedék máig is őrzi ezt az elterjedt kiszámolót. Bár az egyes számokhoz kapcsolódó játékos szavak, fogalmak koronként, s falvanként más-más csatlakozásúak, mint jelen esetben is láthattuk.

A fentiekhez hasonló szövegeket majd minden somogyi faluban lehet még gyűjteni (egyéb gyermekversekkel egyetemben). Ezekben a változatokban

nyomban elötűnnek a szövegek egyező, de néhol különböző sorai, szavai. Ezek között találunk olyanokat, amelyek a ritmus-játék-rím jegyében születtek, akadnak olyanok is, amelyeket csúfoló szándékkal mondtak, vagy éppen a moralizálás szándékát mutatják.

Ugyancsak megleltük a régi gyermekjátékok azon típusát, amely az országosan is elterjedt változatoknak sokféleségével hívja fel magára a figyelmet: Szita-szita péntök, / Szerelem, csütörtök, / Dob (bab) szerda . . . visszafelé történő számlálás archaikus törvényei szerint történik (e témának a régi magyar mitológiában gyökerező vonatkozásait most mellőzzük). Ha ennek a témának periférikus rétegeit tekintjük, bizvást ide kapcsolhatjuk – affinitatív szándék és törvényszerűség alapján – az alábbi gyermekmondókat is, amelyek a „kapcsolatos struktúrát” érzékeltetik, mint egyéb számsoros versek, szövegek:

Egy, kettő, három, négy,
Kopasz barát hová mégy?
Elmögök Gesztibe
Szórt szödögetni.
Minek az a szőr?
Szitát kötögetni.
Minek az a szita?
Korpát szitágotni.
Minek az a korpa?
Disznónak köll anni.
Minek az a disznó?
Háját ki köll vönni.
Minek az a hája?
Kocsira kő kenni.
Minek az a kocsi?
Vásárra kő mönni.
Minek az a vásár?
Szép ruhát kell venni.
Abba kevékenni.

(Szenna, Zóka Gyurkó Jánosné, 1904.)

A fenti szöveg variánsát találtam meg Hosszúvízen Wimmer Margit (1904) előadásában:

„Egy, kettő, három, négy,
Kopasz barát hová mész?
Komáromba rongyér,
Itt is, ott is egy kis ház,
Abba lakik egy barát,
Kértem tőle papruhát,
Asz' monta, hogy holnap ád.
Holnap nekem lovam lesz,
Lovam nekem ganéjt ád.
Ganéjt adom földemnek,
Földem nekem buzát ád.
Buzát adom molnárnak,
Molnár nekem lisztet ád.
Lisztet adom péknek,
Pék nekem zsömlét ád.
Zsömlét adom bojtárnak,
Bojtár nekem botot ád.
Megdobom a kiskutyát,
Lepiszkitja az óród-allát.
És az utolsónak ütöttünk a zóra alá.”

Ha a paraszti életnevelés szempontjából vizsgáljuk e játékok, mondókák, kiszámolók lényegét, pedagógiai szerepét, azt a megállapítást tehetjük, hogy ezek a szövegek igen hathatós szolgálatot tettek. Így válik a számvers, játék stb. nem csupán öncélú játékká, hanem a paraszti nevelés hatásos eszközévé és formáló erővé, mely egyben előkészítő tényező is a jövő életformára.

A számmal kapcsolatos egyéb műfajok közül most néhány varázsimát (ráolvasót) mutatunk be, ahol szintén tapasztalhatjuk a számnak misztikus-mágikus erejét mind a régi hitéletben, mind a társadalmi gyakorlatban. A már érintett buzsáki asszony-társaságban történt beszélgetések és gyűjtéseredmények néhány vonatkozását érdemes megemlíteni. Az ún. somogyi „tót” falvak (Buzsák, Táská, Varjaskér, Tótszentpál; ma Somogyszentpál) néhány, még „tótul” tudó öregasszonyát sikerült szólásra bírni, akik már nem használják eredeti horvát dialektust beszélő nyelvüket, a teljesen elmagyarosodott környezet miatt. Ezek az öregek őrzik a környék legarchaikusabb apokrif anyagát (az egyébként „agyonkutatott” környéken).

A visszafelé történő számláló „leolvasóval” kapcsolatban az alábbiakat sikerült megtudnom – először Skrinjár Ignácné (1904) és Ottucsák Istvánné (1906) elmondásából: „. . . a kaszakövet karácsonkor az asztalra tettük, és amikor ijenkor köllött, hogy a TÁLÉ uralkodott, akkor avval imádkoztuk le; megsimogattuk, meghuzogattuk vele, és akkor elmulott a tálé, s montunk rá tiz számot”. (A tálé azonos megfelelője a magyar kelevény szónak.) A horvát nyelvű és magyarul is elmondott szöveg után még hozzátették: „A kaszakóvel minden számnál lehuztuk és le is fujtuk, hogy pful!”.

A horvát nyelvű szöveg magyar megfelelőjét egy más mellett közlöm (Begovác Rózsa fordításában):

TÁLÉ leolvasó:

Ó, poganac, ti poganac,
koji se od oca stvorio,
od matere rodio
ti si desetoro,
nisi deset sek si devet,
nisi devet nek si osam,
nisi osam nek si sedam,
nisi sedam nek si šest,
nisi šest nek si pet,
nisi pet nek si četvijeri,
nisi četvijeri nek si tri,
nisi tri nek si dvi,
nisi dvi nek si jedno
nisi jedno nek nisi ni jedno.

— — — —

Ó, pogány, te pogány (Ó, »kelés«, te »kelés«)
ki apától teremtődél,
anyától születél,
te tized magad(dal) vagy,
nem vagy tized magaddal, hanem kilenced magaddal
nem vagy 9-ed magaddal, hanem 8-ad magaddal
nem vagy 8-ad magaddal, hanem 7-ed magaddal

nem vagy 7-ed magaddal, hanem 6-od magaddal
 nem vagy 6-od magaddal, hanem 5-öd magaddal
 nem vagy 5-öd magaddal, hanem 4-ed magaddal
 nem vagy 4-ed magaddal, hanem 3-ad magaddal
 nem vagy 3-ad magaddal, hanem másod magaddal
 nem vagy másod magaddal, hanem egyedül,
 Nem vagy egy, hanem egy se légy.

Ugyancsak Skrinjár Ignácné (1904) mondotta a hasonló típusú varázsimát a szemfájás gyógyítására és a szemölcsleolvasóhoz:

Imam deset urokov,
 nije deset nek je devet,
 nije devet nek je osam,
 nije osam nek je sedam,
 nije sedam nek je šest,
 nije šest nek je pet,
 nije pet nek je četvijeri,
 nije četvijeri nek je tri,
 nije tri nek je dvi,
 nije dvi nek je jedno,
 nije jedno nek nije ni jedno,
 Nek ide po svetu
 nek se to valja.

— — — — —

Tíz igézésem (rontásom) van,
 Nem tíz, hanem kilenc,
 Nem kilenc, hanem nyolc,
 Nem nyolc, hanem hét,
 Nem hét, hanem hat,
 Nem hat, hanem öt,
 Nem öt, hanem négy,
 Nem négy, hanem három,
 Nem három, hanem kettő,
 Nem kettő, hanem egy,
 Nem egy, hanem egy sem legyen:
 Menjen a világba (világgá)
 Tűnjön el ott, henteregjen.

A somogyi anyag mellett utalunk még Polner Zoltán⁴⁰ szép gyűjteményére, amelyből az alábbiakat közöljük:

Szemölcsleolvasó

Hét nem hét,
 Hat nem hat,
 Öt nem öt,
 Négy nem négy,
 Három nem három,
 Kettő nem kettő,
 Egy nem egy,
 Semmi az semmi.

— — — — —

Tisztulj, takarodj a házambul
 Szent Jónak van kilenc baja,
 Kilenc kelése,
 Kilenc nem kilenc,
 Nyolc nem nyolc,
 Hét nem hét,
 Hat nem hat,
 Öt nem öt,
 Négy nem négy,
 Három nem három,
 Kettő nem kettő.
 Egy egy csöpp se,
 Tisztulj, takarodj a házamtul!

„Ez’ . . . betegségre mondtuk, hogy menj el betegség. Evve . . . lehet küdeni . . . hasznos” – mondotta Deszken Szücs Antalné Csikós Vilma (1882).

A ráolvasók, összevarázsolási szövegek természetesen nem magyar specialitások; interetnikus voltakörül elég sokat tud a tudomány. Most egy, a számok mágiikus erejével hatni kívánó román anyagból közlünk részleteket:⁴¹ „. . . ha egy faluban van, jöjjön el egy óra alatt; ha a második faluban van, jöjjön el 2 óra alatt . . . ha a 9. országban, a 9. határban van, jöjjön a 9. óra alatt; jöjjön és ne legyen nyugta”. Ez a szerelmi varázslás a századelőn hangzott el (a Beszterce vidéki „oláhok” körében).

Az eddigi fejtegetéseinkből is kitűnik, hogy a számok misztikus-mágiikus jelentőségének, jelentéstartalmának vázlatos vizsgálódásai képezték dolgozatunk tárgyát, illetve egyik fő témáját. Ezek közül néhány műfajt és típust igyekeztünk bemutatni.

A következő részben a keresztény használatban egykor gyakoribb – ma már mind ritkábban előforduló, a nap minden órájához kapcsolódó (1–12-ig) – Órahirdetést kívánjuk bemutatni az olvasóknak (Horvátkútról). A vele rokon, ponyvanyomtatásban megjelent anyagot, valamint Domokos tanár úr szíves kézirat-küldeményét is közölni fogom.

Az Órahirdetés szövege után a ponyva-anyagnak a mienkétől eltérő szóvaltozásait jelzem csupán.

Órahirdetés

Az óra hirdeti élted gyors futását, –
 (. . . életünk . . .)
 Testedbe lelkednek Istenhez szállását, –
 (Testünkben lelkünknek . . .)
 Azért dolgaid közt figyelj az órára, –
 (. . . dolgaidban . . .)
 És ezt rebegje lelked annak hallatára.
 Egy óra jelenti, hogy egy Isten vagyon,
 Ki mindent alkotott, mi van a világon.
 Ő igaz bírása a jónak és a rossznak,
 De minden lelkek neki híven szolgáljanak.
 Két óra, kettő Istennek legfőbb parancsa, –
 (. . . az . . . szent . . .)

40. POLNER Z.: Föld szülte fáját. (Szeged környéki ráolvasók és népi imádságok.) Szeged, 1978. 72.

41. Ethn. 1913., 98. (Filimon A.: A Beszterce vidéki oláh ráolvasók.)

Ki üdvét óhajtja, azokat megtartsa, –
 (... az ...)
 Szeressed az Istent, teremtő atyádat, –
 (... atyánkat,)
 És felebarátodat, mint saját magadat, –
 (Felebarátunkat ... önön magunkat,)
 Három óra: midőn hármát üt az óra, –
 (... órakor is a Szentháromságra,)
 Emelkedjél a Szentháromságról, –
 (Fordítsuk gondunkat a teremtő atyánkra,)
 Kitől mindent vevél, teremtőd, –
 (Atya, Fiú és Szentlélekre,)
 Megváltód és megszentelődőről, –
 (Teremtőnk ... megszentelőnkre.)

Négy órakor: hogy lelked lehessen boldog, –
 (... lelkünk ...)
 Jussanak eszedbe a négy végső dolgok; –
 (... eszünkbe ... utolsó ...)
 A halál, ítélet, pokol és mennyország,
 Ha jól élsz, jutalmad az örök boldogság.

Öt órakor: Krisztus öt szent sebeire,
 Fordíts gondolatodat kintszenvedésére, –
 (Fordítsuk gondunkat ...)
 És lelkednek sebeit azoknak ajánljad, –
 (Lelkünknek ... ajánljuk,)
 Öt érzékeidet minden bűntől óvjad. –
 (... érzékeinket ... óvjuk.)

Hat óra: hat napot szentelt az Isten munkára,
 Ki híven dolgozik, válik majd javára.
 A hat óra tehát buzdítson fel, – (... arra ...)
 Hogy minden dolgot kezd Jézus nevével. –
 (... tedd ...)

Nyolc óra: jelenti a nyolc boldogságot, –
 (... is a nyolcz ... jelzi,)
 Mejet az Úrjézus a hegyen tanított, –
 (Melyeket ...)
 Elmúlnak, elhagynak a világ csábjai,
 Boldogítók csak a szívnek jóságai.

Kilenc óra: tegyen figyelmessé, ha 9 az óra, –
 (... a kilencz ...)
 Az angyalok dicső kilenc karaira, –
 (... dicső kilencz karjaira,)
 És kit szeretsz ezek közül őrző angyalodat, –
 (Tiszteljük ezek közt őrangyaljainkat,)
 Hallgasd intésére, bizd reá magadat, –
 (Hallgassunk intésére, bizzuk reá magunkat,)

Tíz óra: az Isten tízparancsát jelzi,
 Amejek az embernek a legfőbb törvényei.
 Ezeket megtartva jársz az Úr kedvébe,
 Ha pedig megszeged, bánkódj rajt méjen.

A tizenegy óra pedig arra figyelmeztet, –
 (... is ...)

Hogyha már vég felé közelget az élet, –
 (... közeleg életed,)
 Még akkor sem késő, hogy térj az Istenhez,

Ki megadja béred és számít híveihez.
 Tizenkét órakor pedig azt vedd fontolóra,
 Hogy földi óráid meg vannak számolva.
 És nem tudod tizenkét közül mellik leszen, –
 (Nem tudja azt senki, mely utolsó óránk,)
 Utolsó órán légy hát mindig készen, –
 (Legyünk mindig készen a Jézus nevében.)
 (Asszonyunk Mária Istennek szent Anyja.)
 (Légy velünk, ha eljön éltünk végórája. Amen.)

Ez utóbbi 2 sor csak a nyomtatványon szerepel, ha-
 hasonlóan egy 1886-ból származó ponyva anyagá-
 hoz.

Több irányú érdeklődéseimre az alábbiakat mon-
 dotta az idős adatközlő, özv. Nemes Józsefné (1891)
 skapuláré-tag: „Még kislánkoromban tanutam. Hát
 tuggya, szerettem én valamikor is ojan szép köny-
 vet olvasni ... Igen régi könyvbü ... nem az iskolá-
 ban; nem tudta anyám, csak én magam ... a pap se
 tudta ...” – Nemes néni Somogyzsitfán született, de
 9 éves kora óta Horvátkúton él. Az éneket maga ne-
 vezte „Órahirdetésnek”, s ezt a nagyon is célszerű
 elnevezést magunk is átvettük típusjelölő definíció-
 ként. Igen értékesnek kell tartanunk az idős asszony
 énektudását és kitűnő memóriáját is (számtalan bú-
 csúséneket, imát és dalt mondott még el magnóra).

A ponyván való terjedés nyomait, valamint a népi
 gyakorlatba kerülés körülményei következtében beállt
 némi változásokat nem nehéz leolvasni szövegeinkről.
 Ezek további bizonyítására közlöm Domokos tanár úr
 által küldött, kézírásos „Székely óraütését”, amit a
 már említett Boga Istvántól kapott. A „székely óra”
 ezt üti, így üti:

Az óra hirdeti
 Élted gyors futását,
 Testedből lelkednek
 Istenhez jutását.
 Székely! dolgaid közt
 Figyelj az órára
 S ezt rebegje nyelved
 Annak hallatára

Egy.

Egy óra jelenti,
 Hogy egy Isten vagyón,
 Ki mindent alkotott,
 S mi van a világon.
 Ő igaz bírója
 A jónak, rosszaknak,
 S minden lelkek neki
 Híven szolgáljanak.

Kettő.

Kettő az Istennek
 Legfőbb szent parancsa;

Ki üdvét óhajtja,
Ezeket megtartja.
Ezeket megtartván
Jársz az Úr kedvében,
Ha pedig megszeged,
Bánkódhatsz rajt mélyen.

Három.

Három óraker elmélkedjél
A Szentháromságról,
Kitől mindent vevél:
Atya Fiú, Szentlélek,
Egy Istentől.
Teremtőd, megváltód
És megszentelődőről.

Négy óraker.

Jussanak eszedbe
A négy végső dolgok;
A halál, ítélet,
Pokol és menyország;
S ha jó léssz, jutalmad
Az örök boldogság.

Öt.

Öt óraker Krisztus
Öt szent sebeire
Fordítsad gondodat,
S kínszenvedéseire;
Lelkednek sebeit
Ezekbe ajánljad,
S öt érzékeidet
Minden bűntől óvjad.

Hat.

Hat napot rendelt
Isten a munkára,
Aki hogyan végzi,
Válik majd javára.

Hét.

Mikor az óra hetet üt,
Kérjük a Szentlelket-együtt,
Hogy ne érzünk oly sok bajt, kint,
Küldje el hét ajándékot:
Adjon nekünk bölcsességet,
Világítsa értelmünket;
Jó tanácsot, hogy kaphassunk!
Ezért adjon erősséget,
Jámborságot és emellett
Adjon Isteni-félelmet;
Hogy ezeknek erejével
Küzdjünk a hét főbűn ellen.

Nyolc óra

Juttassa eszedbe
A nyolc jámborságot,
Melyeket Úr Jézus
A hegyen tanított!
Elmúlnak, elhagynak
A világ csábjai
S boldogítók csak a
Szívünk jóságai!

Kilenc.

Már kilenc óraker
Szívvel gondoldj arra,
Hogy az angyaloknak
Vagyon kilenc kara,
Kik téged őriznek,
S minden utaidon
A gonosztól mentenek.

Tíz.

Tíz óraker pedig
Erőst figyelj arra,
Hogy mily szigorún szól
Isten tíz parancsa. –
És ha te valamit
Vétettél ellene;
A bűnbánat által (A jó gyónás által)
Az Isten kegyelme
Visz majd tégedet be
Az örök életbe.

Tizenegy.

Tizenegy óraker
Félve gondoldj arra,
Hogy egész közel van
Az „utolsó óra”!

Tizenkettő

Tizenkét óraker
Azt vedd fontolóra,
Hogy földi óráid
Meg vannak számlálva.
S nem tudod a 12 közül
Melyik leszen –
– Utolsó órád –
Légy tehát –
Mindig készen!!
Asszonyunk, Szűz Mária,
Istennek szent Anyja!
Légy velünk, ha eljő
Éltünk végórája!

A szöveg után az alábbi megjegyzés olvasható (a már idézett számvesssel együtt):

„A székely óra ütéseit apai nagyapámtól tanultam egészen kicsi koromban. Sok minden jót és a következőt mindgyárt, ahogy a nyelvem megindult! A térgyire vett és mondta az éneket és énekelte.”

„Négy szép ének és két imádság az élő szent olvasó rózsafüzér királynéjához. Budapesten, 1886.

Nyomatott Bagó Márton és fiánál.

Első ének.

Dallama: Előtted Jézusom leborulok.

Az óra hirdeti éltünk gyors futását,
Testünkben lelkünknek Istenhez szállását,
Azért dolgaiddban figyelj az órára,
Ezt rebegje nyelved annak hallatára.

Egy óra jelenti, hogy egy Isten vagyok,
Ki mindent alkotott, mi van a világon,
Ő igaz bírója jónak és a rossznak,
Minden lelkek neki híven szolgáljanak.

Kettő az Istennek legfőbb szent parancsa,
Ki üdvét óhajtja, az megtartsa,
Szeressük az Istent, teremtő atyánkat,
Felebarátunkat mint önön magunkat.

Három órakor is a Szentháromságra
Fordítsuk gondunk a teremtő atyánkra,
Atya, Fiú és a Szentlélekre,
Teremtőnk, Megváltónk és megszentelőnkre.

Négy órakor lelkünk, hogy lehessen boldog,
Jussanak eszünkbe négy utolsó dolog,
A halál, ítélet, pokol és mennyország,
Ha jól élsz, jutalmad az örök boldogság.

Öt órakor Krisztus öt szent sebeire,
Fordítsuk gondunkat kínszenvedéseire,
Lelkünknek sebeit ezekbe ajánljuk,
Öt érzeinket minden bűntől óvjuk.

Hat napot rendelt Isten a munkára,
Ki híven dolgozik, válik majd javára,
A hat óra tehát arra buzdítson fel,
Hogy minden dolgot tedd Jézus nevében.

Hét óra zengése azokat hirdeti,
Melyek a Szentlélek hét ajándékai,
Buzgón törekedjél ezeket elnyerni,
Kerüld mint a kigyót, a hét főbűnököt.

Nyolcz óra is a nyolcz boldogságot jelzi,
Melyeket úr Jézus a hegyen tanított,

Elmúlnak, elhagynak a világ csábjai,
Boldogító csak a szívnek jóságai.

Tegyen figyelmessé a kilencz óra,
Az angyalok dicső kilencz karjaira,
Tiszteljük azok közt őrangyaljainkat,
Hallgassunk intésre, bizzuk rá magunkat.

Tíz óra az Isten tíz parancsát jelzi,
Melyek az embernek legfőbb törvényei,
Ezeket megtartván, jársz az úr kedvében,
Ha pedig megszeged, bánkódj rajta mélyen,

Tizenegy óra is arra figyelmeztet,
Hogy már vége felé közeleg életed,
Még ekkor sem késő, hogy térj az Istenhez,
Ki megadja béred, számít híveihez.

Tizenkét órakor azt vedd fontolóra,
Hogy földi óráid meg vannak számlálva,
Nem tudja azt senki, melyik utolsó óránk,
Legyünk mindig készen a Jézus nevében.

Asszonyunk Mária, Istennek szent anyja,
Légy velünk ha eljön életünk végórája. Amen.

Külön kutatást érdemel majd ezeknek az egyházi befolyás alatt álló és keletkezett énekeknek elemzése, keletkezési körülménye; egyéb múlt századi énekek-történetek nyomtatott és kézírásos anyaga (amit következő fejezetünkben közzé is teszünk a közeljövőben).

E szövegeknek bizonyos fajtáiról már a XVII. századból vannak szövegelődeik. Hasonlót idézünk most Juhász Miklós rövid, de annál értékesebb cikkéből. Juhász (Sátoraljaújhely) jelzi, hogy a katolikus magyarság kukoricafosztáskor vagy lakodalomban énekelte a „hitigazságokat számokkal asszociáló” éneket, majd így folytatja – Berze Nagy általunk is említett cikke nyomán – megjegyzéseit: „A XVII. század második felében jelent meg ... Tarnóczy István Holtig való barátság című könyve. A munka 47–53. lapjain »mesterséges órát« állít fel a betegek és rabok számára. Az egész nem egyéb, mint az egyes órákhoz számasszociációval odafűzött elmélkedés az egyes hitigazságokról”.⁴² A mi énekeinkkel való összevetés kedvéért adjuk sematikus képletét Tarnóczy énekének, eszerint: Egy: egy az Isten, a hit, a keresztség; Kettő: test, lélekkel áldott meg az Isten; Három: a Szentháromságról szól; Négy: az utolsó-végő dologokról szól; Öt: az öt érzékről, Krisztus öt sebeiről beszél; Hat: a teremtés hat napját említi; Hét: az ember a Szentlélek hét ajándékát kapta a 7 cégéres vétkek ellen; Nyolc: a nyolc boldogságról tesz említést; Kilenc: a kilenc angyali kar őrizzen minden gonosztól; Tíz: bocsássa meg Isten, amit a tízparancsolat ellen vétett az ember; Tizenegy: a szőlősgazda a 11 órakor fogadottakat is úgy jutalmazza napi bérral, mint az előbb

42. Ethn. 1943., 252–253. (Juhász M.: Adatok a Katekizmusi ének magyarországi történetéhez.)

jövőkét; Tizenkettő: a tizenkét apostol könyörgése nyerjen üdvös penitenciát az utolsó ítéleten.

A betegek és ájtatos lelkek számára készült ének szerzőségéhez nem fér kétség. Egyéb műfajú kutatásink során is tapasztaltuk, hogy a különböző szakrális anyagok terjesztésében és írásában is nagy szerepe volt nemcsak a kántoroknak, de a zárdáknak, apáca-iskoláknak is (pl. Böhönye, Mesztegyő, Berzence).

Ezt és a már említett feltételezéseimet látszik alátámasztani a nemrégiben előkerült Arany Korona (Az évről és annak részéről c. összegező könyv), amit Pongrácz Ester állított össze, és tulajdoni jogát „örök időkre a Trattner családnak adta át”.

Előljáró beszédéből ezt olvashatjuk ki: „... ezen imádságos, az örök élet koronájának elnyerésére híven vezérlő koronás könyvemet Isten tiszteletére, választottinak lelki vigasztalására és erényes életük gyarapodására úgy szerkesztettem, hogy ifjúságomtól fogva mind ekkoráig a minémű mind hazánkbeli, mind idegen nyelvű ájtatos imádságos könyvekben foglalt, kedvem szerint hasznos cikkekre akadtam ... egyesbeszedetem: hogy kiváltképpen azokkal közöljem, kik gyarló életük boldog végén az örök életnek koronáját ... buzgó imádság hasznos folytatásával kívánják elérni.”⁴³

A könyv 339. oldalán a Tizenegyedik rész, a Betegek órája: „Kik az óraütéskor egy Üdvözléket mondanak, azoknak X. Leó pápa és V. Pál pápa ezer napi bűcsút engedtek”; majd következik a „Tizenkét órára rendezett imák, beteg állapotban” c. versmennyiség, amely a mi anyagainktól tartalmilag kevésbé, de formai tekintetben eltér, már azzal is, hogy teljesen prózai jellegű.

Egy. Mikor az óra egyet üt, szóval vagy gondolattal mondd: Egy az Isten! egy a mindenek Ura, egy a sz. keresztség, egy a sz. és közönséges anyaszentegyház, melyben csak egyedül üdvözülhet az ember, ezen egyház legyen az én anyám utolsó leheletemig.

Kettő. Kettővel áldott meg az Isten, úgymint testtel és lélekkel, melynek gondviselését reám bízza, hogy ezért kötelességemnek jól megfeleljek, azon kell lennem, hogy azok úgy váljanak el egymástól, hogy ítéletnek napján örömmel összeállhassanak.

Három. Három órákor arra kérem a Szentháromságot, hogy az én lelkemnek három ereit: az eszt, értelmet és akaratot, most és minden órában úgy igazítsa, hogy az ő sz. nevének dicséretére és az én záránkságomnak szerencsés és üdvösséges kimenetelére igazgathassam.

Négy. Négy órákor elmélkedjél az utolsó dolgokról, úgymint a halálról, ítéletről, mennyországról és pokorról, melyekről ha gyakran figyelmesen gondolkodol, Isten juhait közé számláltatol.

Öt. Mikor az óra ötöt üt, gondold meg, mint éltél öt érzékkel, úgymint: látással, hallással, szaglással, ízléssel és tapintással. Ha ezekkel megbántottad a

drága Jézust, siess öt mélységes sebeihez, hogy sebeidet begyógyítsa, és bűnös lelkedet üdvözítse.

Hat. A hat óra juttassa eszedbe Istennek hat napig való munkáját a világ teremtésekor; ezek után következett a nyugalom napja. Add, óh Uram!, hogy minden gondolatomnak, mondásomnak és cselekedetemnek ez legyen célja, tudniillik az örökké való nyugalom.

Hét. Hét órákor kérd a Szentlelket, hogy az ő kiváltképpen való ajándékát, úgymint a bölcsességet, ájtatosságot, és isteni félelmet engedje, hogy ezeknek erejével s hét főbűn ellen győzedelmesen harcolhass.

Nyolc. A nyolc óra juttassa eszedbe a nyolc boldogságot, úgymint:

1. Boldogok a lelki szegények, mert övék a mennyek országa.
2. Boldogok a szelidek, mert ők bírják a földet.
3. Boldogok, akik sírnak, mert ők megvigasztaltnak.
4. Boldogok, akik éheznek és szomjúhozók az igazságot, mert ők megelégtettek.
5. Boldogok az irgalmasok; mert ők irgalmasságot nyernek.
6. Boldogok a tisztaszívűek; mert ők meglátják az Istent.
7. Boldogok a békeségesek; mert Isten fiainak hivatnak.
8. Boldogok, akik üldözést szenvedtek az igazságért; mert övék a mennyek országa (Máté 5.).

Kilenc: Jusson eszedbe az angyaloknak kilenc kara, kik téged őriznek minden utadban; mert meg van parancsolva nekik az Istentől.

Tíz. Mikor az óra tizet üt, könyörögj az Istennek, hogy az ő irgalmassága szerint bocsássa meg neked, valamint valaha az ő parancsolatja ellen vétkeztél; kérd tehát, hogy ezután az ő sz. malasztjával minden kintől megoltalmazván, bevigyen az örökkévaló boldogságba.

Tizenegy. Tizenegy órákor, forgasd elmédbe a szőlősgazdát, ki a henyélőket 11 óra tájban maga szőlőjébe hitta és azokat nagy bérrel, mint a többi, megjutalmazta.

Tizenkettő: Ezen órában a tizenkét apostol jusson eszedbe, kik Izraelnek tizenkét nemzetségét egykor fogják ítélni, és kérd azokat, hogy esedezéseik által üdvös ítéletet nyerjenek az utolsó napon.”

Ugyanebben a könyvben szerepel még a számokkal kapcsolatos „Dicsének”-forma, melyben Jézus keresztre feszítésének története található: „Harmad órán Úr Jézus feszíteni káltják ... Hatod órán Jézust Keresztfára feszítik ... stb.

A számsoros műfajoknak ezer és ezer változata terjedt el a keresztény ember számára oktató-figyelmeztető szándékkal. Ha megfigyeljük az egyes versek, szövegek (régi és új prózarészek) tartalmát, szimbolikáját, igen értékes összefüggéseket tapasztalhatunk.

43. PONGRÁ CZ E.: Az évről és annak részéről. – Arany Korona. É. n., 3.

Mintha a folklorisztika más műfajainál (ballada, népdal, mese) végbemenő motívumvándorlás, affinitás jelenségével találkozoznánk ezekben a szakrális anyagokban is. Mintha az egyes „szerzők” a célnak megfelelően odafordulnának, ahol egy-egy szükséges elemet-témát (szűzsémagot) találva mondandójuk szolgálatába tudják állítani. Ezek az elemek természetesen folklorizációs folyamatként is beépülhetnek⁴⁴ egy-egy adott műfaj-struktúrába.

Tegyük most egy kis összehasonlítást az Órahirdetés, a Betegek órája, s a Tarnóczy-féle szövegek között.

Az Egy: mindhárom esetben az Egy Istennel kapcsolatos, bár a hozzátapadó tevékenységek, jelzők más-más módon egészülnek ki. Egyike-másika a Katekizmusi ének motívumait hasonlítja; Tarnóczynál azonos a Pongrácz-félével.

Kettő: a Pongrácz-félében az Isten adta test és lélek kötelességéről van szó, míg a „somogyi” anyagban az isteni és felebaráti szeretettel találkozunk; Tarnóczynál szintén a test és lélek kérdése merül föl.

Három: mindhárom szövegben a Szentháromság funkciója azonos.

Négy: mindhárom ének-szöveg a 4 végső dolgokról szól.

Öt: az öt érzékről, valamint Krisztus öt sebeiről való elmélkedést hallunk.

Hat: a hat nap alatt történt teremtés bibliai történetét idézi.

Hét: a Szentlélek ajándékai a bűnök ellen.

Nyolc: a 8 legfőbb boldogságot Pongrácz szövege részletezi, bár a somogyi is említi, hasonlatosan Tarnóczyéhoz.

Kilenc: a 9 anyagi karról van szó mindhárom szövegben.

Tíz: a tízparancsolat törvényeit teszi tárgyává a három ének.

Tizenegy: a somogyi ének a vég felé való közeledésre int, míg a másik kettő a szőlősgazda példázatát magyarázza.

Tizenkettő: Órahirdetésünk a 12. órában való megtérésre int, a pongráczyi anyag pedig a 12 apostol, a 12 izraeli nemzetségről szól, mint ahogy Tarnóczy is, akikhez való könyörgés penitencianyerést eredményez. (Itt most csupán e háromféle szöveg azonos témájának egyező és eltérő mozzanatainak vázlatos összevetését kívántuk megvillantani.)

Azt is megfigyelhettük, hogy az ún. új stílusú műfajaink inkább az újtestamentumi témákat veszik fel szívesebben, míg a klasszikusabb értékű énekeink, szövegeink az ótestamentumi elemeket építik be szívesebben, mint az a héber szövegeknél is tapasztalható.

* * *

Énekeink egy részéről, különösen a Katekizmusi énekről, elmondhatjuk, hogy egyes szálaival több száz éves (talán évezredes) hagyományhoz kötődik, s az eddig ismert legarchaikusabb szövegekkel mutat rokonságot: különösen ami a szimbolikai értelmezéseket, hittézisbeli tartalmi jegyeket illeti; tehát nyilvánvaló, hogy egyes énekformáink az őszövegre támaszkodva formálódtak, egyesek a népi ízlés és igény szerint alakultak. Sőt: új műfajalakulási folyamatoknak is tanúi lehettünk, ami a vallásos énekektől a táncnótán át a trufáig kísérhető végig.

Ezeknek az anyagoknak a sokfélesége, a modulációs folyamatoknak az alakulása talán azért is jöhetett létre, mivel a katolicizmus elég későn adta a nép kezébe a teljes bibliafordítást, helyette megjelentek a különféle biblia-históriák, verses feldolgozások, ponyvanyomtatványok, istóriás-füzetek stb. Külön tanulmányt érdemel majd ezeknek a szövegeknek az értékelése és az a halvány folklorizációs folyamat is, ami új jelenségként itt-ott mégis csak megfigyelhető nagymennyiségű anyagainkban.

Nem hagyhatjuk figyelmen kívül azokat a számmal kapcsolatos nótaformákat, kiáltásokat sem, amelyek bár nem szorosan tartoznak dolgozatunk témájához, mégis összefüggést mutatnak bizonyos szálaikkal az általunk tárgyalt anyagokkal. A középkorig visszanyúló óraikiáltásokról, bakternótákról lesz szó röviden. Ezek történeti összefüggéseit már kiváló kutatóink elvégezték: Domokos Pál Péter,⁴⁵ Szomjas-Schiffert György⁴⁶ nevét említem elsősorban. Mindkét kutató számtalan „igazoló” támogatást adott munkánk egyes részeinek alátámasztására.

Hadd idézzünk néhány szöveget pl. az Éjjeli Vigyázók Éneke alapján.

„Hallya minden Háznak Ura!
már nyolczat ütött az óra,
Isten segéttönk a' jóra,
a' Nap elment nyugovóra . . .” stb.

Kilenc órákor: a házra, gyertyára, tűzre való vigyázásra int.

Tízkor: a bakteri figyelmeztetés így szól:

„... elmégy a' nyugadalomra,
de nints írva homlokodra,
öröme kelsz-e, vagy búra
imádkozzál tíz az óra.”

Ugyancsak vallásos hangvételűek az éjjeli utáni órák számadataihoz kapcsolódó szövegek (egykor, kettőkor, négykor stb.). A fenti éneket nem teljes szöveggel közöltük, de ebből is kitűnik, hogy az éjjeliőrök, a falusi bakterek óraikiáltásai is szolgálták a lelki élet

44. Lásd még: MNT i. m. (561.) bevezető sorait és a Jegyzeteket (975–982.) forráskutatási adatait, műfajokat, köteteket.

45. Ethn. 1961., 237–263. (Domokos P. P.: Hajnal, hajnalnóta, hajnalozás), és hivatkozással Ethn. 1915., 131.

(Jakubovich E.: Éjjeli vigyázók éneke a XVIII. századból.)

46. SZOMJAS-SCHIFFERT GY.: Hajnal vagyon, szép piros . . . 1972.

ápolását. A vár(os)i énekek falusi környezetbe való kerülése természetesen új formákat, újabb hangokat teremtett és ütött meg, amelyek között a vallásos hangvételtől a tréfáig sok mindent találunk.⁴⁷

E kérdés-komplexum számtalan összetevőjének tisztázására és történeti relációjára nem térünk ki, hiszen Szomjas-Schiffert⁴⁸ kitűnő összefoglalást ad e kérdés minden részletéről. Neki még élő baktéreket sikerült megszólaltatni, akik az óra-számokkal kapcsolatos kiáltó-énekeik sokaságát mondták el.

A történeti fejlődés bizonyos szakaszában megtaláljuk azt az érdekes jelenséget is, hogy a vezető baktér már nem „kiáltott”, hanem kürttel jelezte az órák számát. A neki segédkező „önkéntes” két „trázsa” sosem kiáltott.

Az óra, az idő, az életmúlás különös szintézisei ezek az énekek, amelyek figyelmeztető intéseket tartalmaznak a halandók számára. Ez volt a célja más énekeinknek is: a rabok, betegek „Órájának” és hasonló analóg-verseinknek is.

Dolgozatunkat a lánconversek és műfaji kapcsolatainak vázlatos elemzésével kezdtük, majd konkrét somogyi és más anyagok bemutatásával folytattuk, hozzákapszolva a biblikus ihletésű Kánai menyegzőt, ráolvasókat, játékokat stb., tehát mindazt, ami a számhoz kapcsolódik.

Amikor a számmisztikáról beszélünk, igyekeztünk ezeknek a számoknak nem csak misztikus-mágikus karakterét ábrázolni, hanem értelmi-logikai magyarázatát is adni, s a funkció alapján környezeti leírását is megadni. Ez legtöbb esetben csakis religiózus lehetett az anyag természeténél fogva. Közben érinteni igyekeztünk azokat a műfajokat is, amelyek több-kevesebb kapcsolatot mutattak egyes résztémáinkkal.

Nem kívántuk jelen dolgozatunkban szétválasztani ezt a nagyon is komplex témakört, több okból is: 1. funkciójuk gyakran egybekapcsolta őket, s így azonos körben hatottak, vagy hatnak ma is; 2. a legtöbbnek van egy állandó jegykaraktera, és az a Szám; a szám, mely ősidőktől fogva jelentős szerepet töltött be az emberiség életfázisaiban, vallásos-mágikus, misztikus világában, de játékaiban, s egyáltalán az élet legkülönbözőbb területein.

Utójára még említést teszünk egyes, témánkkal kapcsolatos ikonográfiai ábrázolásokról. Erről Bálint Sándornak⁴⁹ is az a véleménye, hogy igen kevés maradt meg az utókor számára (Bártfa, Vizsoly stb.). A kánai csoda igen szép példáját láthatjuk Michael Pacher alkotásán, A kánai menyegző csodája⁵⁰ (St. Wolfgang, 1471.) c. remekén. A középkorban minden bizonnyal számtalan helyen megvolt még a téma ábrázolása (talán mások is, amelyek témáinkkal is összefüggést mutattak), de áldozatául estek a puritán protestáns szemléletnek, vagyis durván levakarták, vagy lemeszelték őket.

A pusztulás másik oka a XVI. századi török pusztítás.

A „Katekizmusi ének” ábrázolási formája igen ritka, inkább (az egykori tiltások után) a zsidóság körében maradt fenn néhány családi rituális jelenetet ábrázoló karc, nyomat, mint pl. a nemrégiben restaurált soproni régi zsinagógában is.

Tanulmányunk legfőbb célja-szándéka az volt, hogy az általunk meglelt népköltési és egyéb értékeket megmentve a pusztulástól, a további kutatás számára közreadjuk, továbbá megismertessük azokkal is, akik nem a szaktudomány szemszögéből, hanem a hagyomány iránti szeretetből az elkopó értékeket kedvelik, szeretik népünk hagyományértékeit és azokban szívesen böngésznek ismereteik gyarapítása céljából.

Tanulmányunk elsősorban a szövegfolklorisztikai vizsgálódást tartotta szemelőtt. A terjedelem szabta körülmények miatt nem tudtunk minden témánkhoz tartozó műfajkapcsolattal egyforma részletességgel foglalkozni; különben is néhány részkérdéssel már elemzőbben foglalkozott több jeles kutatónk. Ismételtén csak utalni tudunk pl. Seprődi munkálkodásának egyes részleteire: a bennünket is közelebbről érdeklő Messias iam venit – Kánai menyegző énekre, a vele rokondallamú Lepus intra sata quiescit – Nyúl énekére, továbbá e zenei anyagot érintő Szabolcsi-féle munkára, a már idézett MNT III/A kötet sok példa-illusztrációjára stb. Igen sok segítséget jelentett Domokos tanár úr támogatása,⁵¹ akinek sikerült határozottan pontosítani a fent említett zenei kérdéseket. Megállapításaiból idézünk: „Ez a Katekizmusi ének helytelen elnevezése. Helyesebben a Kat. énekekben az énekre nagy hatást tevő vedrek, melyeknek vizéből bor lesz, olyan hangsúlyt kaptak, hogy arról neveztek az aszimmetrikus formát őrző, folyton bővülő nevezetes éneket.” – Az ének tánchoz való alkalmazásáról így ír: „... és a Kánai menyegző éneket ezért táncdallamnak tekintjük. Ha a dallamnak csak ritmusát figyeljük, lehetetlen észre nem vennünk a közötte és a nyelvszigeten széltében-hosszában énekelt világi dalok és egyházi énekek (Mikor masírozunk kapitány uram, Kolozsváros olyan város, Üdvözlégy Betlehemben... stb.) ritmusbeli, néha dallambeli rokonságát”; majd a történetiségre vonatkozóan hozzátesszi: „Az ős-latin szöveg dallama és a változatok dallamazonosságát az elmondottak és bizonyító adatok jelenléte ellenére, a XIX. és főleg a XVIII. századi változatok ez idő szerinti hiánya miatt nem mondhatjuk ki... A Kájoni-féle szöveg szereplői és az újabb szövegek szereplői között jelentős eltérések vannak. Egy azonban bizonyos: hogy az összövegre táncoltak és táncolnak a legfrissebb változatokra is”.

Azóta már Domokos Pál Péternek több konkrét adata van a XVIII. század zenei életéről (l. a most

47. Többek között l. Együd: i. m. 155–156.

48. SZOMJAS-SCHIFFERT: l. m. 15–65.

49. BÁLINT: l. m. (b) 172.)

50. RAPCSÁNYI: l. m. 114.

51. DOMOKOS P. P. kézirata és az NI kiadásában megjelent tanulmánya, és dolgozatunk írása közben megjelent legjelentősebb műve: „... édes Hazámnak akarom szolgálni...” 1979. Bp. 88., 124., lásd még: i. m. 101–142. old.

megjelent művét: Hangszeres magyar tánczene a XVIII. században. 1978. 5–183.).

Itt mondok köszönetet Domokos tanár úrnak szíves szóbeli segítségével, eredeti kéziratának kölcsönadásáért, továbbá Scheiber Sándor professzor úrnak sokoldalú útbaigazításáért, szakirodalmi segítségéért; hasonló köszönettel és hálával tartozom Bálint Sándor professzor úrnak iránytmutató, sokrétű támogatásáért, s lektoromnak, Kriza Ildikónak.

— — — — —

A szövegelemzés és az összehasonlítások után átérünk néhány változatunk dallamának bemutatására Olsvai Imre értékelése és lejegyzése szerint. Először a Népzene Tára-beli Kánai menyegző énekek jellemzőit adjuk az alábbi zenei képlet szerint.

A dallam I–II. sora ugyanaz kétszer (A A).

A III. sor szintén négyütemes, de zenei felépítésénél, valamint szövegének rímelésénél fogva kettős sornak tekinthető. A két-két ütem vázlatos összefüggéseket mutat az ismétléstől a variált ismétlésen át és variált szekvenciázáson át a pontos szekvenciázásig. Sőt, erős a hajlam az ütemenkénti ereszkedő szekundszekvenciázásra is (pontosan vagy variáltan). Így a III. sor képletei sokfélék lehetnek, pl. $b+b$, vagy: $b+b_v$, vagy: b^3+b , vagy: b^2+b , ritkábban: $b+c$ is (de a ritmus ebben is azonos).

A IV. sor jellegzetesen háromütemű zárófordulat: C, amely sok-sok idegenszerű és műdalszerű vonáso-

kat hordoz; pontosan vagy alig variáltan ugyanígy megvan pl.: „Kerek ez a zsemlye” zárósorában is.

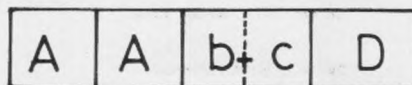
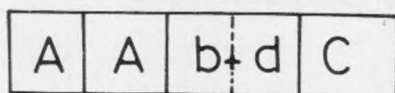
Az A-sorokban két nagy csoport különül el, igaz csak egy hangmagasság révén. Az átlagban, a többségi 40⁰/₀-ban (18 változat) e sorok 7. hangja LA-fok (6. fok, mixolid-szeptim), ez elvben lehet mixolid-szekszt is. A népi változatok 33⁰/₀-ában (15 változat) és a Kájoni-változatban az A-sorok 7. hangja TÁ-fok (mixolid-szeptim).

Míg az átlag csoport nem kötődik tájhoz, addig a TÁ-s változatok Közép-Északra tömörülnek, kis középdéli nyúlvánnyal. A fennmaradó 27⁰/₀ (12 változat) I–II. dallamsora nem egységes; egymástól épp úgy különböznek, mint a két nagy csoporttól.

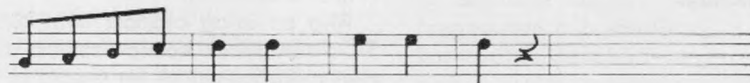
A Magyar Népzene Tára anyagában eddig nem sok somogyi anyag szerepelhetett (az alaposabb kutatás hiánya miatt). Ezek után vizsgáljuk meg az újabban előkerült somogyi énekek néhány változatát; először Szücsné és leánya, Kintlerné előadásában.

Az I–II. dallamsor 7. hangja a népi változatok többségével (az említett 40⁰/₀-kal) egyező 6. fok, azaz LÁ-szolmizációs hang (egyenhangnemben leírva „e”). A III. dallamsor viszont egyedülálló, csak egy pátrói változat hasonlít hozzá, az is félig. Így ez nagyon is újszerű változat. Ráadásul ez is, meg a pátrói is ügyes dallamlépésekkel kerüli el a gépies (idegenszerű, műzenei) szekvenciázást; egészséges népi dallamészjárással, alkotókészséggel variálják körül a melódia alapvonásait.

Emiatt a IV. sor D-tartalmú. Szerkezete az alábbi képletű:

Tempo giusto, ♩ = cca 90-92

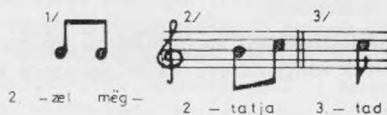

1/ ———
2 Hat kövödröt vízzel megtöltétek
----- (nincs II. sor)-----

2/ ———
Jézus borrá változtatja,
első csodáját mutatja

3 Minden embér, úgymond, elsőbe
jó bort ad a vendég elébe

3/ ———
De te a jót feltartottad,
és az alábbvalót adtad.

Szücs Jánosné (1913), és leánya Kintler Vincéné (1941)

Andocs 1978.

Második énekünk dallamát a Szolnok megyéből Szántódosomásra került Szelei Baláznétól az alábbiak szerint közöljük.

A dallam első két sorának 7. hangja a ritkább, de érdekesebb-szebb 7. fok, azaz TÁ-szolmizációs hang (egyhangnemben írva kétvonalas f''). Ugyanilyen a Kájoni egyetlen történeti változata és tizenöt népi változat is, melyek egy kivételével Palóc-földiek: Hont, Nógrád, Heves, Észak-Pest, egy változat pedig az észak-bácskai Rémről való.

A dallam III. sorának felépítése igen közel áll a felvidéki és Csongrád megyei változatokéhoz, némelyikkel pontosan egyezik is. (A Nyitra, Bars, Hont, Nógrád, Heves megyei változatok területe kibővül egy-egy Moson megyei, illetve jászági adattal, a csongrádiak pedig egy bácskaival.) Ritkaság ebben a dallamban a duplarefrén: a dallamsor ismétlésére folytatódik a szövegrefrén.

Egészét tekintve e dallam új változat a Népzene Tára-belihez képest. Szerkezete az alábbi képletet mutatja:

Tempo giusto

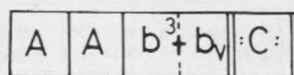
... úgy meg - ser - get - ték Mag - dol - nát , mind ei - nány - ta a ta - pán - ját

REFRÉN

Ká - nán me - nyek - ző - be,

a nagy ven - dég - ség - be

/ennyire emlékezett, hogy gyermekkorában
hallotta Mátraverevély-Szentkúton/

Szelei Balázsne, Pinter Anna 1918 /Jászberény/Szantódsomos

EGYÜD

a dallamot lejegyezte OLSVAI

A túloldalon közölt két Katekizmusi ének egymáshoz elég közeli változat, bár némeiük ütempárjuk más-más magasságban épül a teljes szerkezetbe (mint azt a képlet vázlatából is láthatjuk). Ilyenformán nem

utánzatai, hanem rokonai egymásnak. Ugyanakkor mindkettő nagyon is újszerű változat a Népzene Tárbeliekhez képest (ahol is 27 változat van).

Szerkezetük felépítése:

SZERKEZETÜK FELÉPÍTÉSE			
	KÉRDÉS-DALLAM		FELELET-DALLAM
SZÜCSNÉ ÉS LEÁNYA	/4 SOROS ZÁRT STRÓFA, DE EGY DALLAMSOR MEG ÉPP EGY ÜTEMPÁR		VÁLTOZÓ RÉSZ /2-12/
EGYÜTTISEN	A A ³ A ² A v		REFRÉN /4-5 SOROS STRÓFA, A B-SOR TRIPODIKUS/
TÖLGYESNÉ FELE VÁLTOZAT	A A A ³ C		A A ³ A ² A A ³ B A A ³ A ² A B

A kérdés-dallamnak távolabbi változatai vannak Baranya, Veszprém, Vas és Dél-Pest (Észak-Solt) megyékből. A felelet-dallamhoz közel áll egy-egy baranyai és dél-pesti (észak-solti) változat, távolabbi rokon egy-egy veszprémi, vasi, valamint tapsonyi változat. A karádi dallam nem tekinthető változatnak, hanem más típus.

Ennek a két dallamnak ütempár-motívuma, azaz A-sora emlékeztet a Mennyből az angyal... ütempár-motívumára (ahol szintén A-sor a karácsonyi ének szerkezetében). Távolabbról több idegenszerű és műdalszerű dallamra is emlékeztet (pl. A gúnárom elveszett..., vagy a német Hétlépéses kezdőmotívumára). A felelet-dal-

lamban erős gregórián-hatás is érződik. Az egyiknek a felelet-dallamában a változó rész gyakran recitáló jellegű, a másik ott is szabályos 2/4-es Giusto. (A Népzene Tára-beli, más motívum-tartalmú dalokban ugyan gyakrabban a Guisto-változórész, de

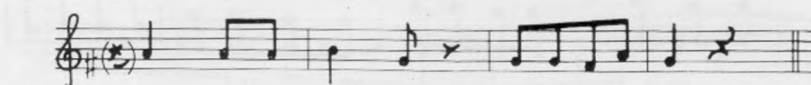
azok más, messzebb vidékről valók, s zeneileg sem mind közeli rokonok. Egyelőre kevés dallam állt rendelkezésre ahhoz, hogy sajátos törvényszerűség, felelős megfogalmazás legyen megállapítható.)

Tempo giusto; ♩ = cca 100-110

("kérdés,)

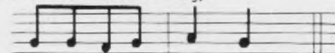

1-8. Édes jó - ba - rá - tom, mégis ar - ra kér - lek,
9-12. Mégis ar - ra kér - lek, édes jó - ba - rá - tom,

/ 1-12. / Mondd még azt né - kém

- (1) micsoda az egy?
- (4) " a négy?
- (5) " az öt?
- (6) " a hat?
- (7) " a hét?
- (8) " a nyolc?
- (10) " a tíz?
- (11) mi a tizen - egy?

- (2) micsoda a ket tő?
- (3) " a há rom?
- (9) " a kilenc?

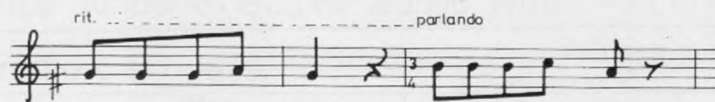
- (12) micsoda ja tizen - ket - tő?

("felelet")

(Giusto)

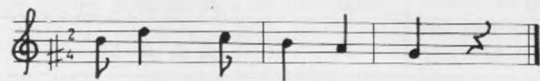

(1-12) Egy az i - gaz hit, egy a ké - részt - ség,

egy az Ur - is - ten ki u - ral - ko - dik

Tempo I
Giusto

a ma - gos ményék - ben

poco parlando

2. Mózes kö - táb - lój - ja, || 3. Há - rom a három pátri - dr - ka |

poco parlando *poco parlando*

4. Négy a négy é - vangé - lis - ta, || 5. Öt az öt ér ze - kény ség, ||

Parlando, poco recitativo

6. Hat a hat kö - vödör Galilé - á - ba, || 7. Hét a hét szent ség, ||

Poco recitativo

8. Nyolc a nyolc bol - dog - ság, || 9. Kilenc a kilenc kar an - gyal, ||

Parlando *Parlando*

10. Tíz a tíz aran - cso - lat, || 11. Tizé négy a tizé négy szűz, ||

Parlando, poco recitativo

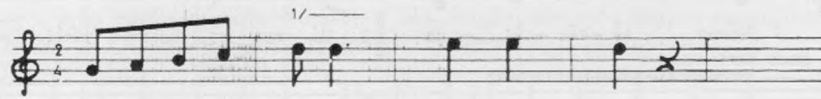
12. Tizé nekettő a tizé nekét a - pos - tol;

A \checkmark jelnél minden további versszakban előbb a az illető számról vonatkozó felelet éneklik, utána hozzáéneklük az égy-gyel kezdődő refrént.

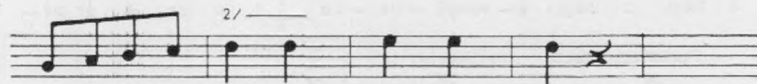
\times a két asszony kétféleképpen énekl.

Szűcs Jánosné (1913) és leánya Kintler Vincéné (1941)
A n d o c s 1978.

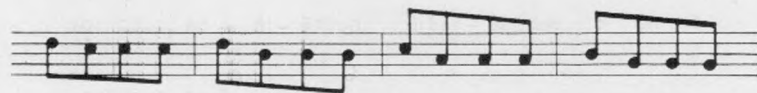
EGYÜD,
a dalomat lejegyezte: OLSVAI

Tempo giusto, $\text{♩} = \text{cca } 108-112$

1. Az i-gaz Mes-siás már el-jött

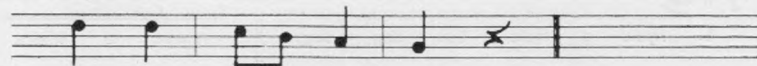

Sokféle cso-dá-kat már itt tett

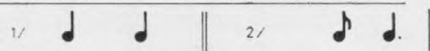
A vizet is borra tette, a násznépet vendégelte

REFRÉN

Kán-ná, mennyeg-ző-ben

<p>2. Nagy lakodalmat ők kezdenék
Jézust is meghívják vendégnek
Őt követik tanítványai
mind a tyukat és fiait.</p> <p>3. Az első tál ételt fölhozták
Jézust peddig azzal kínálták
Tetszett mindénben az étel,
de a borba volt a vétel
/SIC/</p> <p>4. Jézus anyja, hogy ezt meglátta
Fogyatkozásukat megszánta,
Fiam, mondja borunk nincsen,
azért semmi kedvünk nincsen</p> <p>5. Jézus, hogy igazságot tenne
Anyja kérésére megleme
Parancsolá meríteni,
kútból hat vödört tölteni</p> | <p>6. A szolgálk frissen intézkednek
Kútból hat vödört meglöltének
Jézus borra változtatta,
első csodáját mutatta</p> <p>7. A bort adták násznagy kezében
/SIC/
Hogy adja ja vendég elében
/SIC/
Násznagy a bort megkóstolá,
minjárt a vőlegényt szólította</p> <p>8. Minden ember, úgymond, elsőben
Jó bort ad a vendég elében
/SIC/
De tő eddig a jót tartád,
és az alábbvalót addá</p> |
|--|---|

3 é - tett 2/ - sukat
5-gaz - sá -
7. nász - nagy
8. úgy - mond

Tölgyes Istvánné(1932) B u z s á k

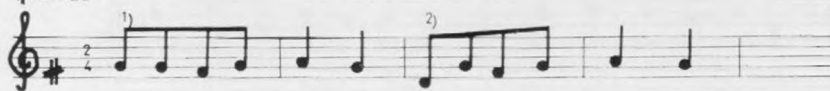
EGYUD
a dallamot lejegyezte OLSVAI

A buzásági katekizáló énekek közül még érdemesnek ígérkezett a felvételre a (Futurás) Balogh házaspár együttes előadása. Ebben különösen az az érdekes, szinte feltűnő, hogy mind a zöveget, mind a dalt a férj is tudta. Ői. annak idején nagyanyja, ill. édesanyja házában voltak a rózsafüzér-társulati össze-

jövetelek, és a záró esten az egykori kisleány mindig bebesurrant, s így megtanulta az éneket. Éneküket az alábbiak szerint mutatjuk be. Utána pedig Vikár László baráti szívesége révén kapott, Karádon 1955-ben gyűjtött másféle énekkel mutatunk be egy ritka Katekizmusi éneket.

Tempo giusto, ♩ = cca 116-124

(KÉRDÉS)

1-12.

Mégis arra kér - lek, édes jó bá - rá - tom,

Mondd még te azt né - kém

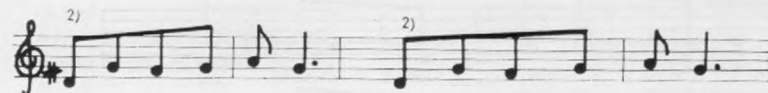
}	hogya mi az égy?
	hogya mi a ket - tő?
	hogya mi a há - rom?
	hogya mi a négy?
	hogya mi az öt?
	hogya mi a hat?
	hogya 5) mi a nyolc?
	hogya mi a ki - lenc?
	hogya mi a tiz?
	3) _____
hogya mi a tizén - égy?	
3) _____ 4) _____	
hogya mi a tizénket - tő?	

(FELELET)

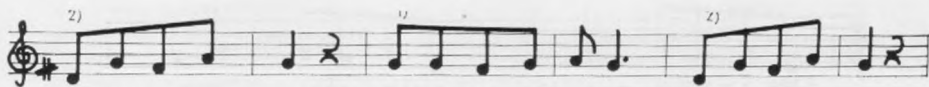
12.

Tizéneket a - pos - tol, Tizénegy pró - fé - ta, Tiz a tizpa - rancs,

9.

Kilenc angya - li kar, 8. Nyolc a nyolc bol - do - gok,

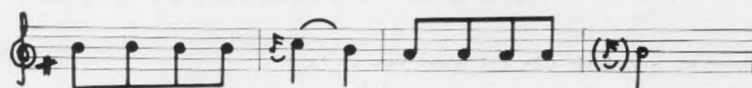
7.

Hét a hét szent - ség, 6. Hat a hat kő - vő - dör, 5. Öt az ötpa - rancs,

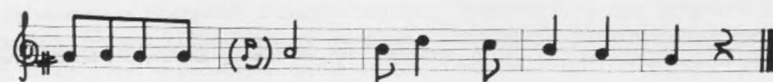
4.

Négy e - vangé - lis - ta, 3. Három pátri - ár - ka, 2. Mózes kő - táb - lá - ja

1.

Égy az i - gaz hit égy az Úr - is - ten,

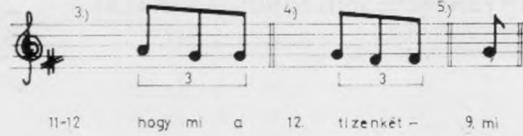
Ki u - raj - kó - dik a ma - gas mennyek - ben.

Az 1. kérdés után csak az 1. felelet hangzik el, a 2. kérdés után a 2. felelet és az 1. minden további kérdés után a megfelelő számú felelettől kezdve valamennyi előző is fogyó számsorrendben. A 12 kérdés után hangzik el a teljes felelet.

1) rendszertelen variáns:

2) rendszertelen variáns:

Tölgyes Istvánné(1932) Buzsák

EGYÜD

a dallamot lejegyezte OLSVAI

A zenei példák bemutatásai után mintegy zárszóként említem még meg, hogy a Messias iam venit – Kánai menyegző ének kutatása során több kutatógyűjtő megtalálta az ének – különösen első sorának – dallamváltozatait. Nemcsak a szintén ismert Nyúl-énekére gondolunk, avagy a műdalos hatású Elmegyünk az útra kapitány uram kezdetű dalra. Ehhez Somogyban is találtunk jelentős dallamfrázisokat, amelyek elemzésére felhívom a zenefolkloristák figyelmét. A Lepus intra sata quiescit dallamának első sorát szinte azonosan leltük meg ádándi adatközlőnk, Horváth Ferencné (1910) Zalából hozott regösénekének alábbi soraihoz énekelt énekanyagában:

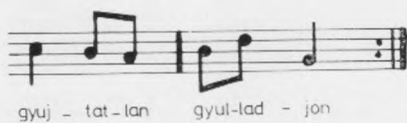
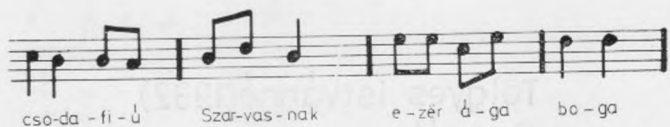
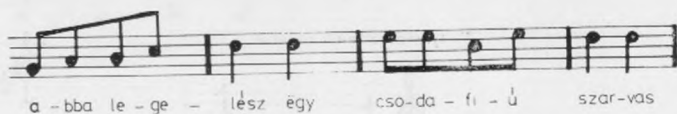
„Adjon az Uristen ennek a gazdának két kis ökröt... Az ekefogónak aranyigazseget... Az ökrhajtónak arany-ostor nyelet...” stb. Ugyancsak hasonló dallamazonosságot találtam a Csordapásztorok címen ismert egyik karácsonyi ének-kántalóban is, valamint a holládi Marton Ferenc (1900) betlehemező énekének alábbi szakaszai szerint: „Te kismadárkák szájjátok ide, / Itt fekszik a Jézus jászolba téve, / Fülemüle, stiglice, / Kanári, szüzezske, / Szóljatok édesen... / Hallod-e te Lackó mi a dolgod? Mellett a mennyei atya mondott, Hol született légyen, Betlehemben... stb. Lehetne tovább sorolni egyéb népdalgyűjtésünk

más műfajaiban talált dallamhasonlóságok sorát, de úgy véljük, ez is elegendő annak bizonyítására – amit többek között Seprődi, Domokos Péter stb. is kimondtak –, hogy ez a dallamféleség már Kájoni korában népszerű kancionálé és népi dallam volt; nyugodtan feltételezhetjük azt is, hogy e dallamnak valamilyen változata már Kájoni előtti időben is kedvelt formula lehetett (gondolunk itt a középkori dallamanyag bizonyos frázisaira, vagy akár Tinódi históriás énekeinek némely változatára is). Zenetörténészeink erre bizonyos fokig már utalnak is. Mi annyit tennénk még hozzá, hogy az említett dallam egynémely változata a nép körében is közkedvelt ének, illetve szóalkalmat is szolgáló nóta lehetett (mint ahogy ma is előfordul a különböző műfajokhoz csatlakozva, sokféle szokáshoz kötődő írott és folklorisztikai anyagban egyaránt).

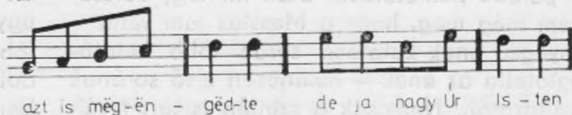
Érdemes a vizsgálatra a már említett egyéb műfajokban meglelt zenei képlet, illetve dallam, mint pl. a „Te kismadárkák” kezdetű karácsonyi ének is. Különös figyelmet érdemel a tanulmányunk befejezésekor meglelt pogányszentpéteri dallam; mindkettő kottáját mellékletként közöljük, hasonlóan a Vikár László gyűjtötte dallamot is.

Együd Árpád

ADÁND
HORVÁTH FERENCNÉ /1911 MINDSZENTKÁLA/
GYÜJTÖTTE EGYÜD ÁRPÁD
LEJEGYZETTE OLISVAI

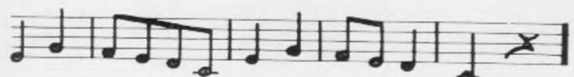
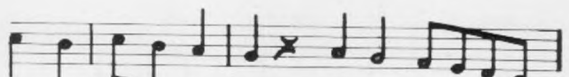
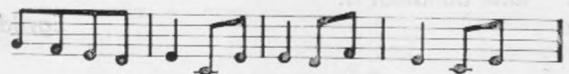

ai - fat - lan a - lud - jon

Tempo giusto

cc - 100

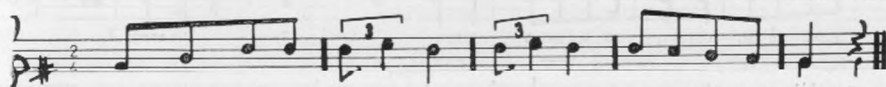

POGÁNYSZENTPÉTER /Somogy/

MOLNÁR IMRENE /1918 LISZÓ /

EGYÜD ÁRPÁD, 1979 LEJEGYZTE: OLSVAI

Tempo giusto, ♩ = cca 92
 („Kérdés”)

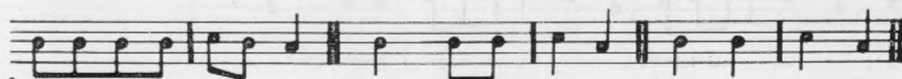
1-12 Mondd meg nekem, barátom, barátom, micsoda

- ja egy ?
- ja két ?
- ja három ?
- ja négy ?
- ja öt ?
- ja hat ?
- ja hét ?
- ja nyolc ?
- ja kilenc ?
- ja tíz ?
- ja tízenny ?
- ja tízennykét ?

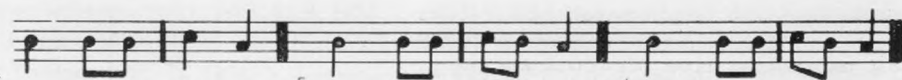
(„Felelet”)

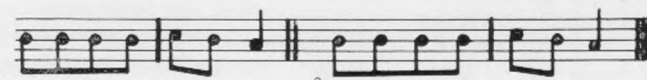
12. Tízennykét apostolom, 11. Tízennykét ágostom, 10. Tíz parancsolatom,

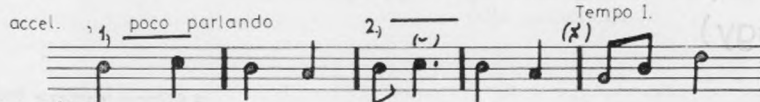
9. Kilenc angyali karom, 8. Nyolc boldogságom, 7. Hét szentségem,

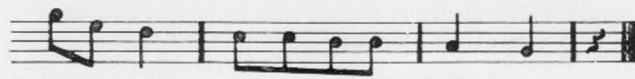
6. Hat Kánnán vidékén, 5. Öt parancsolatom, 4. Négy evangélista,

3. Három istenszó, 2. Két Mózes táblája,

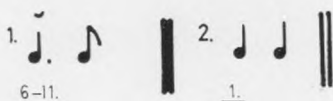

1. Egy az Isten, a jó Isten, Aki él

öröké, mindörökké, ám-mén.

Az 1. kérdés után csak az 1. felelet hangzik el, a 2. kérdés után a 2. és 1. felelet; minden további kérdés után a megfelelő számú felelettől kezdve valamennyi előző, is fogyó számsorrendben. A 12. kérdés után hangzik el a teljes felelet.

6-11.

1.

Mondd meg énnekem, édes jó ba-rátom, mi legyen a tizen — kettő ? tizenegy ? tíz ?

kilenc ? nyolc ? hét ? hat ? öt ? négy ? három ? kettő ? egy ?

FELELET:

Volt az Úristennek tizenkét a — postola, tizenegy szüze-i, tízparancsolatja, kilenc karangyala,

nyolc boldogsá — ga, hét szentse — ge, hat próféta — ja, öt ér — zékenysége, négy evangelistája,

három személye, — szent háromsa — ga, Majzes kőtablója, egy a körösztég, egy az igaz hit,

egy az Úris — ten aki lakozik, a magas mennyégben.

* (2) A 2. Kérdésre a feleletet innen kérni
 ** (3) A 3. Kérdésre a feleletet innen kérni

ÉDESAPÁMTÓL TANULTAM. HA VOLTAK TIZENKETTEN AKIK
 KIMENTEK A PINCÉBE OTT AKKOR ELMONDták A 12 APOSTOLT,
 DE VISSZAFELÉ, EGY KÉRDEZETT DE MINDIG MÁSTÓL. KÖZBEN
 EGYET-EGYET ITTAK.

Simon Jánosné (Kovácsnai Katalin) (70)
 Karád (Somogy)

a dallamot lejegyezte VIKÁR LÁSZLÓ 1955. II

SUOMEN KANSAN SÄVELMIÄ I. HENGELLISIA SÄVELMIÄ

Szerk. Ilmari Krohn. Helsinki, 1901, 166. sz.

Fordította: Bereczky János

Bölcső melletti ének,

Mi egy? – Egymaga a Anya, aki a földet s mennyet teremtette, úgyszintén Galieát.

Mi kettő? – Kettő a Mózes táblája, egymaga a jó Atya . . . stb.

Mi három? – Három a pátriárka, kettő a Mózes táblája . . . stb.

Mi négy? – Négy az evangélista, három a pátriárka . . . stb.

Mi öt? – Öt szent könyv, négy evangélista . . . stb.

Mi hat? – Hat a vizeskorsó, öt a szent könyv . . . stb.

Mi hét? – Hét a Szentlélek ajándéka, hat a vizeskorsó . . . stb.

Mi nyolc? – Nyolc a mennyei boldogság, hét a Szentlélek ajándéka . . . stb.

Mi kilenc? – Kilenc az angyalkar, nyolc a mennyei boldogság . . . stb.

Mi tíz? – Tíz a parancsolat, kilenc az angyalkar . . . stb. –

és így visszafelé számolva az egész kérdés-felelet, mint a magyar anyagban.

Az analóg anyag a finnországi Rauma városkában került elő a Botteni-öböl partján.

Ez az értékes finn ének (amely megfelelője a mi somogyi Katekizmusi énekeinknek) tanulmányunk elkészülte után jutott birtokunkba Bereczky János szíves baráti ajándékozása révén.

IRODALOM

BARTÓK B.: A magyar népdal. Budapest, 1924.

Zeitschrift des Vereins Volkskunde. 1925/26. és 1901. XI.

MARIH HAAVIO: Kettenmärchenstudien I. 1929. és II. 1932.

A. SCHEIBER: Western Folklore 1950. XIII.

A. SCHEIBER: Midwest Folklore 1952. II., 1954. IV. (Indiana University) és Texte aus Genisa (Acta Orientalia, 1973.)

A. SCHEIBER: Isr. Wochenblatt. 1965. LXV.

SCHEIBER S.: Folklor és tárgytörténet I–II. 1977.

Magyar Nyelvőr. 1947. LXXI.

THOMPSON, S.: Motif-index of Folk-Literature. Helsinki, 1935. V.

BERZE NAGY J.: Baranyai magyar néphagyományok I. 1940.

Magyar Nyelvőr. II. 1873. (Ruehietl M.: Régi pohárköszöntések.)

ERDÉLYI ZS.: Hegyet hágék, lőtöt lépék. Budapest, 1976.

BÁLINT S.: Népünk imádságai. 1937.

Az IMIT Évkönyvek sorozatai az 1910–1940-ig.

POLNER Z.: Föld szülte fáját. (Szeged környéki ráolvasók és népi imádságok.) Szeged, 1978.

A Magyarság Néprajza IV. (Szendrey Zs.)

BÁLINT S.: Karácsony, húsvét, pünkösd. Budapest, 1976., 2. kiadás.

PÉTER L.: Löw Immánuel és Kálmány Lajos barátsága. 1947.

DOMOKOS P. P. „...édes Hazámnak akartam szolgálni...” Bp. 1979. 5–1519. old. (Károni János: Cantianale Catholicum...)

Az egyes tájegységeken gyűjtött néprajzi sajátosságok fonetikai jeleit nyomdatechnikai okok miatt nem tudjuk jelezni.

DATEN ZUR ZAHLSYMBOLIK DER KETTENREIME

Das Hauptziel unserer Studie mit dem obigen Titel ist um unsere bisher aus Somogy noch kaum bekannte Texte, Lieder für die Interessenten und für die wissenschaftliche Forschung vorzuführen, die während unseren Sammelns und Forschungsarbeit zum Vorschein kamen.

Wir strebten alle jene Kunstarten repräsentieren, die irgendwie mit der ZAHL in Verbindung stehen. Die mit den Zahlen verbundenen Texte (Lieder), ihre symbolische Erklärung, die Verwendung in verschiedenen Ritualen, Gebräuchen hatten seit Jahrtausenden eine bedeutsame Rolle im Leben der Menschheit. Gewöhnlich hatten sie eine Wichtigkeit in der Aneignung der Dogmen oder sonstiger Kenntnisse, in dem Memorisieren. Diese kettenförmige Strophen oder nicht in Versen geschaffene Formen (Lieder, Märchen, Geschichten, Spiele, Gebete-Zaubersprüche, Kinderspiele usw.) sind in mehreren Funktionen im Leben, der verschiedensten Völker zu finden; es gibt unter ihnen viele mit religiösem Antrieb, Dogmen katechisierende Gesänge, aber – wie auch auf den anderen Gebieten der Literatur oder der Folklore – wir finden unter Ihnen die Vielheit der Mannigfaltigkeit in den Umgestaltungsformen gleichmässig von der moralisierenden Geschichte bis zum Schwank, durch die Kartenspiele bis zum Küchenvers.

In dem ersten Teil der Studie wünschten wir einen kurzen zusammenfassenden Überblick von den bisherigen Resultate sowohl der inländischen, als auch der ausländischen Forschung geben. (In erster Reihe für die Interessenten aus Somogy, die bisher weniger zu der Zusammenfassung dieses zusammengesetzten Themas kommen konnten.) Wir strebten aber über diese Frage so zu sprechen, dass wir uns auch auf die Ansprüche des wissenschaftlichen Interesses stützten. Weil die Rede hier über den komplexen Themenkreis mehrerer Kunstarten ist, ist von einer Studie, die ein Umstand beeinflusst, nicht zu erwarten, dass

wir alle Einzelheiten dieser komplexen Problematik lösen und unsere Meinung in allem restlos ausdrücken können.

Mit den einzelnen Teilthemen, die in unserer Studie eine Rolle spielen, befassten sich schon viele christlichen, jüdischen und andere Forscher in der ganzen Welt. Mit dem völligen Zitieren derer wünschten wir uns hier nicht zu beschäftigen, nur die wesentlichsten zu erwähnen und jene zu benützen, die wir zu unseren Begründungen für wesentlichere beurteilten.

Oft veröffentlichen wir – vielleicht ganz überflüssig scheinende – Zitate mit vollem Text aus den Studien, die schon auch anderswo erschienen sind, doch meinen wir, es wird die Wiedererweckung dieser Texte von neuem nicht unnützlich sein, weil der interessierte Leser – kein Fachman – so auch unmittelbar zu den ungarischen, deutschen, lateinischen Varianten der selten auffindbaren Quellenwerke auch durch unser Material gelangen kann. Unser höchstes Ziel war jedoch die bisher unbekanntes Stoffe aus Somogy in den Fokus des öffentlichen Interesses zu stellen: Gesang aus dem Katechismus, Hochzeit zu Kana, Ausruf der Stunden, Zaubersprüche, Kinderspiele, Ausrechnungsreime usw. Parallel mit den Somogyer Varianten sprachen wir auch über die interethnischen Beziehungen der einzelnen Kunstarten.

Am Ende unserer Studie sind auch die in Noten gesetzte Melodien der einzelnen gesungenen Formen zu finden. Ein Teil von diesen stimmt – oder ist ähnlich – mit den schönen Varianten anderer Landschaften überein; dagegen andere weichen in Text und Melodie auf gleiche Weise bedeutsam ab. Ja sogar finden wir unter ihnen auch solche, die wir als beinahe einzigartiges bewerten können und in spezifischer Funktion gefunden haben.

Wir hoffen, dass unsere veröffentlichten Texte aus Somogy die Aufmerksamkeit sowohl bei den Lesern, als auch bei den wissenschaftlich Interessenten erwecken werden.

Á. Együd